

को
३८

प्र. (४) , ६

उत्तर प्रदेश प्रशासन शब्दावली

संख्या ३

भाषा विभाग
उत्तर प्रदेश सरकार

लखनऊ
राजकीय मुद्रणालय, उत्तर प्रदेश, भारत
१९५६

उत्तर प्रदेश प्रशासन शब्दावली

संख्या ३

भाषा विभाग
उत्तर प्रदेश सरकार

लखनऊ
राजकीय मुद्रणालय, उत्तर प्रदेश, भारत
१९५६

विषय-सूची

	पृष्ठ संख्या
प्राक्कथन	क-ग
प्रशासन सम्बन्धी सामान्य शब्द ..	१-१२१
परिशिष्ट—	
(शब्द कोश समिति के सदस्य) ..	१२२

1870

1871

1872

1873

1874

(1875-1876)

प्राक्कथन

हिन्दी इस राज्य की राजभाषा अक्टूबर, १९४७ में ही घोषित हो गयी थी। उस समय से यहां इस बात का बराबर प्रयत्न हो रहा है कि सरकारी कार्यों में हिन्दी का अधिकाधिक प्रयोग हो। इस प्रयत्न में जो अनेक कठिनाइयां सामने आईं उनमें एक बड़ी कठिनाई थी हिन्दी में शासन सम्बन्धी पारिभाषिक शब्दों के एक उपयुक्त कोश के अभाव की। इस कठिनाई को दूर करने के उद्देश्य से राज्य शासन ने १९४८ में ही वर्तमान मुख्य मंत्री (तत्कालीन शिक्षा मंत्री), डा० सम्पूर्णानन्द की अध्यक्षता में प्रशासन तथा विधि सम्बन्धी अंग्रेजी शब्दों के हिन्दी पर्याय स्थिर करने के लिए एक तदर्थ समिति की स्थापना की। आगे चलकर १९५४ में इस समिति का डा० सम्पूर्णानन्द की ही अध्यक्षता में पुनः संघटन हुआ और तब से यह समिति शासन और विधि सम्बन्धी पारिभाषिक शब्दों एवं पदनामों के हिन्दी पर्यायों के चयन, निर्माण और स्थिरीकरण का बराबर कार्य कर रही है।

समिति आरम्भ से ही यह अनुभव करती रही है कि शासन सम्बन्धी कार्यों में राजभाषा हिन्दी के व्यापक व्यवहार की दृष्टि से संघ तथा सभी राज्यों के लिये एकसी पारिभाषिक शब्दावली का होना अत्यन्त आवश्यक है। परन्तु आरम्भ में किसी एक प्रामाणिक कोश के न होने से हिन्दी में काम करनेवालों के लिये उपलब्ध कोशों से ही सहायता लेना अनिवार्य था, जिसके कारण कभी-कभी एक ही अंग्रेजी शब्द के लिये विभिन्न हिन्दी पर्यायों का प्रयोग होने लगा। राज्य की तदर्थ समिति आरम्भ से ही इस बात का प्रयत्न करती रही है कि इस राज्य में तो शब्दों के प्रयोग में एकरूपता रहे ही, अन्य राज्यों की शब्दावलियों से भी इस राज्य की शब्दावली यथासंभव भिन्न न हो।

१९५० में भारत सरकार ने भी पारिभाषिक शब्दों के हिन्दी कोश के निर्माण के लिये 'बोर्ड ऑफ़ साइंटिफिक टर्मिनोलॉजी' नाम से एक बोर्ड की स्थापना की। इस बोर्ड ने पर्यायों के स्थिरीकरण के सम्बन्ध में कुछ सिद्धांत निर्धारित कर दिये और प्रत्येक विषय के कोश-निर्माण के लिए

अलग अलग विशेषज्ञ समितियां नियुक्त कर दीं, जो उक्त सिद्धांतों के अनुसार अपना कार्य कर रही हैं। उत्तर प्रदेश शासन की तदर्थ समिति के वर्तमान सचिव भारत सरकार की विधि विशेषज्ञ समिति के आदि से ही सदस्य हैं, और कुछ समय से उक्त तदर्थ समिति के विशेषाधिकारी भी भारत सरकार की प्रशासन विशेषज्ञ समिति की सदस्यता कर रहे हैं।

भारत सरकार के शिक्षा मंत्रालय द्वारा प्रस्तुत शब्दावलियों में जिस नीति का अनुसरण किया जाता है उससे हम साधारणतया सहमत हैं और अपनी शब्दावली के निर्माण में हम उनके पालन का भरसक प्रयत्न करते हैं। पारिभाषिक शब्दों में सर्वभारतीय एकरूपता बनाये रखने के उद्देश्य से हम, जहां तक हो सकता है, भारत सरकार की शब्दावलियों में दिये हुये पर्यायों को ग्रहण कर लेते हैं। परन्तु भारत सरकार द्वारा निर्मित शब्दावलियों में अभी कुछ ही ऐसी हैं, जो अंतिम रूप से स्वीकृत हो चुकी हैं, और जो अंतिम रूप से स्वीकृत हो चुकी हैं उनमें भी कुछ शब्दों पर फिर से विचार करने की आवश्यकता प्रतीत होती है। इसके अतिरिक्त अनेक ऐसे शब्द हैं जिनके पर्यायों के सम्बन्ध में भारत सरकार की ही विभिन्न शब्दावलियों में एकरूपता नहीं है। पारिभाषिक कोश निर्माण का कार्य है ही इतना जटिल कि प्रारंभिक अवस्था में तो कुछ अंश तक विभिन्नता रहना अनिवार्य है। संप्रति हम जहां कहीं भारत सरकार की शब्दावलियों में दिये हुये शब्दों को अनुपयुक्त समझते हैं वहां हम अपने सुझाव भारत सरकार को लिखित रूप में भेज देते हैं और हम और हमारे विशेषाधिकारी उन-उन समितियों की बैठकों में भी, जिनके हम यथायोग्य सदस्य हैं, उपस्थित होकर उपयुक्त सुझाव प्रस्तुत करते हैं। इसमें संदेह नहीं कि जहां तक एक सर्वभारतीय शब्दावली का प्रश्न है, वह उक्त प्रकार के समन्वित प्रयास से अवश्य हल हो जायगा।

हमारी तदर्थ समिति अपने १९५४ के पुनःसंघटन के पूर्व काफी बड़ी संख्या में अंग्रेजी पारिभाषिक शब्दों के पर्याय स्थिर कर चुकी थी, किन्तु इसके पूर्व कि वे प्रकाशित किये जा सकें, संविधान का हिन्दी संस्करण अपनी शब्दावली के साथ सामने आ गया, अनेक अधिक उपयुक्त पर्याय विचार में आये और बहुत से नये उपयुक्त और अनुपयुक्त पर्याय प्रयोग में आने लग गये।

इसलिए यह आवश्यक प्रतीत हुआ कि पहले स्थिर किये गये पर्यायों पर फिर विचार कर लिया जाय। इसके अतिरिक्त यह उचित समझा गया कि पहले जो शब्द-सूचियां विभाग-क्रम से तैयार की गई थीं उनमें विभागीय विशिष्ट शब्दों के अतिरिक्त जो ऐसे सामान्य शब्द संकलित हैं जिनका प्रयोग अन्य विभागों में भी होता है, उन्हें अलग कर उनकी पृथक् सूची तैयार की जाय। इस निश्चय के अनुसार जो शब्द-सूची तैयार हुई, उसके कुछ शब्द जो समिति द्वारा स्वीकृत थे, "उत्तर प्रदेश प्रशासन शब्दावली सं० १" में प्रकाशित हो चुके हैं। उक्त शब्दावली की प्रस्तुत संख्या ३ में प्रशासन-कार्यों में सामान्यतया प्रयुक्त होने वाले लगभग २७०० शब्द अन्तिम रूप में इस उद्देश्य से प्रकाशित किये जा रहे हैं कि उनपर सुझाव और सम्मतियां प्राप्त होने के बाद वे समिति के समक्ष विचारार्थ प्रस्तुत किये जायें।

प्रस्तुत संख्या में अधिकतर तो ऐसे ही शब्द हैं जिनका राज्य के प्रायः सभी विभागों और कार्यालयों में प्रयोग होता है, परन्तु इसमें कुछ ऐसे शब्द भी दिये गये हैं जो विशेषतः किसी विभाग-विशेष से ही सम्बन्ध रखते हैं, फिर भी जिनकी अन्य विभागों में प्रायः आवश्यकता पड़ सकती है। इस प्रकार इस शब्दावली में प्रशासन संबंधी सामान्य शब्दों के अतिरिक्त विधि, वित्त, चिकित्सा, स्वायत्त शासन, विधान मंडल आदि के कुछ बहु-प्रचलित विशिष्ट शब्द भी समाविष्ट हुए हैं।

इस सूची में दिये गये अंग्रेजी शब्दों के हिन्दी अर्थों या पर्यायों के प्रयोग में यदि कहीं कोई कठिनाई प्रतीत हो, या किसी को किसी अंग्रेजी शब्द का कोई अन्य अपेक्षाकृत अच्छा पर्याय सूझ पड़े, अथवा किन्हीं अन्य आवश्यक शब्दों के, जो इस सूची में न आये हों, पर्याय अपेक्षित हों, तो उसकी सूचना, सचिव, हिन्दी शब्दकोश समिति, भाषा विभाग, उत्तर प्रदेश सरकार, लखनऊ, को देने की कृपा करें।

गोपाल चन्द्र सिंह,

भाषा विभाग

सचिव,

२६ जून, १९५६ ई०।

हिन्दी शब्दकोश समिति,

उत्तर प्रदेश सरकार।

हिन्दी शब्द कोश समिति द्वारा

स्वीकृत शब्द (*) तारांकित हैं ।

प्रशासन सम्बन्धी सामान्य शब्द

A

Abandon	त्याग देना ।
Abate	१-कम करना । घटाना । २-समाप्त करना ।
Abatement	१-कमी । २-समाप्ति । अंत ।
— of rent	लगान में कमी ।
Abbreviation	संक्षेप । संक्षिप्त सार ।
Abbreviations and contractions	संक्षेप और संकोच ।
Ab initio	आरंभतः । आरंभ से ।
Able	योग्य । समर्थ ।
Abnormal	असामान्य ।
Abolish	समाप्त करना । तोड़ देना । अंत या उन्मूलन करना ।
Abolition	अंत । उन्मूलन । तोड़ दिया जाना ।
Above given	ऊपर दिया हुआ । उपरिलिखित ।
Abridged	संक्षिप्त । लघु ।
— edition	लघु संस्करण ।
Absence	१-अनुपस्थिति । २-अभाव । ३-शून्यता । अनवधानता ।
Absentee	१-अनुपस्थित । २-दूरवासी ।
— landlord	दूरवासी जमींदार ।

Absolute	१-पूर्ण । परम । २-ऐकान्तिक । अनन्य । ३-निरपेक्ष ।
Abstract (<i>adj.</i>)	१-सूक्ष्म । २-बुद्धि । कठिन ।
— (<i>n.</i>)	१-सार । संक्षेप । २-सारपत्र ।
— of realization	वसूली का सारपत्र ।
Absurd	व्यर्थ । बेतुका । लचर ।
Abuse (<i>n.</i>)	दुरुपयोग ।
Academic year	शिक्षा वर्ष ।
Academy	१-ज्ञानपीठ । ज्ञान परिषद् । २-विद्यापीठ । शिक्षा मंदिर ।
Accede to	स्वीकार करना । मान लेना ।
Acceptance	स्वीकृति ।
Accordingly	तदनुसार ।
Account	१-लेखा । २-खाता । ३-विवरण ।
Accountant	लेखाकार ।
Accrue	संभूत होना । चढ़ना ।
Accrual	संभूति ।
— increment	संभूत वेतनवृद्धि ।
Accrued interest	संभूत व्याज । चढ़ा हुआ व्याज ।
Accusation	अभियोग ।
Accuracy	परिशुद्धता ।
Accurate	परिशुद्ध । ठीक-ठीक ।
Accused	अभियुक्त ।
Acknowledge	१-प्राप्ति-स्वीकार करना । २-मानना । स्वीकार करना ।

Acknowledgment	१-स्वीकार । २-प्राप्ति-स्वीकृति । पावती ।
— due	प्राप्ति सूच्य । रसीदी ।
Acquire	अध्याप्त करना ।
Acquired Property	अध्याप्त संपत्ति ।
Act (n.)	अधिनियम ।
— (v.)	कार्य करना ।
Acting allowance	कार्य वाहक भत्ता ।
Acting appointment	कार्यवाहक नियुक्ति ।
Action	कार्यवाही । कार्य ।
Action, Legal	वैधिक कार्यवाही । व्यवहार ।
Actionable claims	व्यवहार्य दावे । वाद योग्य दावे ।
Actionable wrong	व्यवहार्य अपकार ।
Active	१-सक्रिय । क्रियाशील । २-फुर्तीला । ३-कर्मिष्ठ । कर्मरत ।
— service	सक्रिय सेवा । सक्रिय संन्य सेवा ।
Activities	कार्यकलाप ।
Actual	वास्तविक ।
Addendum	परिशिष्ट ।
Additional budget	अतिरिक्त आयव्ययक ।
Additions and alterations	परिवर्तन-परिवर्धन ।
Adhesive	चिपकाऊ ।
— stamp	चिपकाऊ स्टांप ।
Adequate	पर्याप्त ।
Ad hoc	तदर्थ ।

Adjourn	स्थगित करना । दिनांतरित करना ।
Adjournment	स्थगन । दिनांतरण ।
— motion	दिनांतरण प्रस्ताव ।
Adjudication	अधिनिर्णय ।
Administration	प्रशासन ।
Administration of Justice	न्याय पालन ।
Administrative	प्राशासनिक । प्रशासन संबंधी ।
— Section	प्रशासन अनुभाग ।
— Tribunal	प्राशासनिक अधिकरण । प्रशासनाधिकरण ।
Admissible	ग्राह्य । स्वीकार्य ।
Admission	१-प्रवेश २-स्वीकार । ग्रहण ।
— of instruments	करणपत्रों का ग्रहण किया जाना ।
Admit	१-स्वीकार करना । २-ग्रहण करना ।
	३-प्रवेश की अनुज्ञा देना । प्रविष्ट करना ।
Adoption deed	वक्तपत्र ।
Advance Register	अग्रिम पंजी ।
Adverse	प्रतिकूल ।
Adverse entry	प्रतिकूल प्रविष्टि ।
Advocate	अधिवक्ता ।
Aerodrome	हवाई अड्डा ।
Affidavit	शपथ-पत्र ।
Affirm	१-अभिपुष्ट करना । २-प्रतिज्ञा करना ।

Affirmation	१-अभिपुष्टि । २- प्रज्ञा ।
Aforesaid	पूर्वोक्त ।
Age limit	वय सीमा ।
Agenda	कार्य सूची ।
Agent	अभिकर्ता ।
Aggression	आघर्षण ।
Agrarian	कृषि-भूमि संबंधी । भूमि संबंधी ।
Agreement deed	अनुबंधपत्र । इकरारनामा ।
Agreement for service	सेवा अनुबंधपत्र ।
Agricultural	कृषि संबंधी । कृषि-
— School	कृषि विद्यालय ।
Agronomical	सस्य संबंधी । सस्य-
Aid	सहायता ।
Aided	सहायताप्राप्त ।
Aim	उद्देश्य ।
Alarm Parade, <i>Jail</i>	पगली ।
Allegation	कथन । बयान ।
Allegiance	निष्ठा ।
Allocation	१-विभाजन । बंटवारा । २-नियत करना । ३-नियत धन ।
Allottee	प्रदिष्टी ।
Alternative (n.)	विकल्प ।
— (adj.)	वैकल्पिक ।
Amalgamate	मिलाना । एक करना ।
Amalgamation	एकीकरण ।

Amateur	१-प्रेमी । विनोदी । २-नौसिखुवा ।
Ambiguous	अस्पष्ट । संदिग्ध ।
Ambulance	१-एम्बुलेंस । चल चिकित्सालय । २-रोगिवाहन ।
Amenities	सुविधाएं ।
Amendment	संशोधन ।
Analysis	विश्लेषण ।
Analytical	विश्लेषणात्मक ।
Anatomy	रचनाशास्त्रीय ।
Anglo-Indian School	आंग्ल-भारतीय विद्यालय ।
Animal Husbandry	पशुपालन ।
Annex	अनुलग्न करना ।
Annexed	अनुलग्न ।
Annual	वार्षिक ।
Anonymous	नाम रहित । बेनाम ।
Anticipated	१-प्रत्याशित । २-स्वीकृतिपूर्व ।
Anticipation	प्रत्याशा ।
Anticipated expenditure	स्वीकृति पूर्व व्यय ।
Antidated	पूर्वदिनांकित ।
Anticipatory	स्वीकृतिपूर्व ।
Anti-Corruption Committee	अष्टाचार निवारण समिति ।
Anti-malaria	मलेरिया निवारक । मलेरिया निवारण-।
Appeal (n.)	अपील ।

Appeal (v.)	अपील करना ।
Appealable	अपील योग्य ।
Appear	१-उपस्थित होना । २-प्रकट होना । ३-प्रकाशित होना । ४-प्रतीत होना । जान पड़ना । ५-परीक्षा में बैठना ।
Appearance	१-उपस्थिति । २-प्रकट रूप । ३-रूप । आकृति । अपीलकर्ता ।
Appellant	अपील आधिकारिकी ।
Appellate Authority	अपील न्यायालय ।
Appellate Court	परिशिष्ट ।
Appendix	लागू । विनियोज्य ।
Applicable	प्रार्थी ।
Applicant	१-नियुक्ति । २-नियत करना ।
Appointment	दिनांक नियत करना ।
— of date	संभाजित करना ।
Apportion	संभाजन ।
Apportionment	उन्मूल्यन ।
Appreciation	१-उपगमन । (के) पास जाना । २-पहुँच । उपगम । ३-उपमार्ग । प्रवेश मार्ग ।
Approach (n.)	उपयुक्त ।
Appropriate (adj.)	१-विनियोजन । विनियोग । २-उप-योजन । उपयोग ।
Appropriation	विनियोग विधेयक ।
— bill	

Appropriation of allotments	प्रदिष्टियों का विनियोजन । प्रदिष्ट धनराशियों का विनियोजन ।
Approve	अनुमोदन करना ।
Approved	अनुमोदित ।
Arbitration cases	विवाचन वाद ।
Arboriculture	तरुपालन ।
Arch	तोरण ।
Archaeological	पुरात्व संबंधी । पुरात्व- ।
— Museum	पुरातत्व संग्रहालय ।
Architectural	वास्तु या वास्तुविद्या संबंधी । वास्तु- ।
Architecture	१-वास्तु । २-वास्तुविद्या ।
Arduous	दुष्कर ।
Argument	तर्क ।
Armed force	सशस्त्र सेना । सशस्त्र दल ।
Arms	आयुध ।
— and ammunition	शस्त्रास्त्र और गोली-बाहुद ।
Arrears	अवशेष । बकाया ।
Arrear claim	बकाए का दावा ।
Article	१-अनुच्छेद । २-लेख । ३-वस्तु ।
Artificial Insemination	कृत्रिम गर्भाधान ।
Assembly	१-सभा २-(यंत्र आदि के पुजों का) संयोजन ।
Assembly shop	संयोजनालय ।
Assent	अनुमति ।
Assessee	करदाता ।

Assessment	निर्धारण । कर निर्धारण ।
— List	निर्धारण सूची ।
— Year	निर्धारण वर्ष ।
Assets	परिसंपत्ति ।
Assign	१-देना । सौंपना । २-नियत करना । ३-अभ्यर्पित करना ।
Assignment	१-प्रदेशन । प्रदिष्ट करना । देना । २-अभ्यर्पण (वैधिक रूप से संपत्ति • हस्तांतरित करना) । ३-अभ्यर्पण-पत्र । ४-नियत या निर्दिष्ट करना । ५-दिया हुआ कार्य ।
Associate (<i>n., adj.</i>)	सहयुक्त ।
— (<i>v.</i>)	१-संबद्ध करना । मिलाना । २-संगति करना ।
Association	१-संस्था । संघ । २-साहचर्य । संगति । ३-संबंध ।
— of ideas	विचारों का सम्बन्ध ।
— of persons	व्यक्तियों का संघ ।
Association or communi- cation	संगति या सम्पर्क ।
Assume	१-ग्रहण करना । धारण करना । २-मान लेना ।
Assurance	१-आश्वासन । २-बीमा ।
At home	सत्कार । संस्कार भोज ।
Attach	१-कुर्क करना । २-सम्बद्ध करना ।
Attached property	कुर्क की हुई संपत्ति ।

Attached to	से सम्बद्ध ।
Attachment	कुर्को ।
Attendance Register	उपस्थिति पंजी ।
Attention	ध्यान ।
Attested	साक्ष्यार्कित । प्रमाणित ।
Attorney	मुख्तार । अभिकर्ता । २-मुख्तारनामा । अभिकरण पत्र ।
Attorney General	महान्यायवादी ।
Auction	नीलाम ।
Audit	संप्रेशा । लेखा परीक्षा ।
— objection	संप्रेशा आपत्ति ।
— organization	संप्रेशा संघटन ।
— instructions	संप्रेशा अनुदेश ।
— note	संप्रेशा टिप्पणी ।
Auspices	तत्त्वावधान ।
under the——of	के तत्त्वावधान में ।
Authentic	प्रामाणिक ।
Authenticated power of attorney	प्रमाणित मुख्तारनामा अभिकरण-पत्र ।
Authentication	प्रमाणीकरण ।
Authenticity	प्रामाणिकता ।
Author	१-कर्त्ता । २-ग्रंथकार । ग्रंथकर्त्ता ।
Authorise	अधिकृत करना । अधिकार देना ।
Authorised	अधिकृत ।
Auxiliary (<i>adj.</i>)	सहायक ।

Auxiliary (n.)	उपकर्मिक ।
Average Pay	औसत वेतन ।

B

Bacteriology	जीवाणुविज्ञान ।
Bail	१-प्रतिभूति । जमानत । २-प्रतिभू । जमानतदार । ३-प्रतिमोचन । • प्रतिभूति पर छोड़ना ।
Bailable	प्रतिमोच्य ।
Bailable offence	प्रतिमोच्य अपराध ।
Bail bond	प्रतिभूति बंध ।
Bailment	प्रतिमोचन ।
Balance Sheet	स्थिति पत्रक । पक्का चिट्ठा ।
Balanced	संतुलित ।
Ballot	मतपत्र ।
— box	मत पेटी ।
Ballot paper	मतपत्र ।
Ban	रोक ।
Bank draft	बैंक हुंडी ।
Bankrupt	परिक्षीण ।
Bankruptcy	परिक्षीणता ।
Banquet	संभोज । ज्योनार ।
Bar	रोध । रुकावट ।
Bar Association	विधि संघ ।
Barrier	नाका ।

Barrister	विधिवक्ता ।
*Basic	आधारिक ।
Basic education	आधारिक शिक्षा । बुनियादी शिक्षा ।
— Training College	आधारिक प्रशिक्षण महाविद्यालय ।
Battalion	बाहिनी ।
Bearer	१-वाहक । २-अनुचर ।
Beat	१-हलका । परिधि । २-गस्त । फेरा ।
Bench	सदस् । बिच ।
Benefit	लाभ ।
Beneficiary	लाभभोगी ।
Betting	पणन ।
Bibliography	ग्रंथ-सूची ।
Biennial	द्विवर्षीय ।
Bilateral	१-द्विपक्षीय । द्विक । २-द्विपार्श्विक ।
Bill	१-देयक । बिल । २-विधेयक ।
— of demand	मांगपत्र । तगादे का पत्र ।
— of exchange	विनिमय पत्र । हंडी ।
Bindery	जिल्दघर ।
Binding	बाध्यकर । बाध्यकारी ।
Birth	जन्म ।
Black marketing	चोरबाजारी ।
Blank	१-कोरा । २-रिक्त ।
— cheque	कोरा चेक ।
— space	रिक्त स्थान ।
Block	१-(मुद्रण) ब्लाक । २-खंड ।

Block Development	खंड विकास ।
Blood meal	रक्तचूर्ण ।
Blue print	१-नीला नकशा । २-परिरूप । रूपरेखा ।
Board	परिषद् । मंडल ।
Board of Directors	संचालक मंडल ।
Board of Editors	संपादक मंडल ।
Board of Revenue	राजस्व परिषद् ।
Board of Sanskrit Studies	संस्कृत शिक्षा परिषद् ।
Body	१-निकाय । २-समूह । ३-(पत्र आदि का) मुख्यांश । काया ।
Bona fide (<i>adj.</i>)	वास्तविक ।
Bona fides	सद्भाव । सराशयता ।
Bond	बंध । बंधपत्र ।
Bonus	बोनस । अधिलाभ ।
Book	१-पुस्तक । २-वही । पंजी । ३-खाता ।
Book transfer	पुस्तान्तरण । खाता बदलना ।
Botanical	वनस्पतिवैज्ञानिक । वानस्पतिक ।
Botanical Garden	वनस्पति उद्यान ।
Botany	वनस्पति विज्ञान ।
*Branch	शाखा ।
Breach of Trust	विश्वास-भंग ।
Breakfast	कलेवा । प्रातराश ।
Breed (<i>n.</i>)	जाति । नस्ल ।
Breeding	१-जनन । २-पालन । ३-शिक्षण । ४-संवर्धन ।

Bribery	घूसखोरी ।
Brief	संक्षिप्त ।
Briefly	संक्षेप में । समासतः ।
Broadcast (n.)	प्रसारण ।
Broadcast (v.)	प्रसारित करना ।
Broadcasting	१-प्रसारण । २-प्रसारक ।
—Station	प्रसारण केन्द्र ।
Brought forward	(लेखा) पिछला लाए ।
*Budget	आयव्ययक । बजट ।
Budget estimate	आयव्ययक अनुमान । बजट अनुमान ।
Bulletin	बुलेटिन ।
Bungling	१-गड़बड़ी । २-गड़बड़ी करना ।
Bureau	१-कार्यालय । केन्द्र । २-शाला ।
Bureau, Finger-print	अंगुलांक कार्यालय ।
Bureau of Psychology	मनोविज्ञानशाला ।
Bureaucracy	१-अधिकारितंत्र । २-दफ्तरशाही ।
Bursary	विद्यावृत्ति ।
Business	१-व्यापार । २-व्यवसाय । ३-कार्य ।
	प्रयोजन ।
Business hours	कार्य समय ।
By-election	उपनिर्वाचन ।
Bye-law	उपविधि ।

C

Cabinet	मंत्रिमंडल ।
Cadet	प्रवीरक । सैनिक छात्र ।

Cadet Corps	प्रवीरक दल । सैनिक छात्र दल ।
Cadre	संवर्ग ।
Calculation	गणना ।
Calendar	पंचांग ।
Camp Equipment	शिविर सामग्री ।
Canal Jamabandi	नहर जमाबंदी ।
Cancel	१-काट देना । २-व्यर्थ या रद्द कर देना ।
Cancellation	व्यर्थन । रद्द कर देना ।
Cancelled stamp	व्यर्थित स्टांप । रद्द किया हुआ स्टांप ।
Cancelling officer	व्यर्थन अधिकारी ।
Candidate	अभ्यर्थी । उम्मेदवार ।
Canvassing	मतार्थन ।
Career	प्रगतिक्रम ।
Carried forward	आगे ले गये ।
Carry over	आगे ले जाना ।
*Case	१-विषय । २-स्थिति । अवस्था । ३-प्रकरण । ४-व्यवहार (legal action) । वाद । अभियोग । ५-पक्ष । ६-मामला । ७-रोगी ।
Cash	रोकड़ । नगद ।
Cash balance	रोकड़ बाकी ।
Cash book	रोकड़ बही । रोकड़ पंजी ।
Cash crops	रोकड़ी फसलें ।
Cashier	रोकड़िया ।

Casual	आकस्मिक ।
Casual leave	आकस्मिक अवकाश ।
Casual prisoner	एकबारा कैदी । आकस्मिक बंदी ।
Casting	ढलाई ।
Catalogue	सूचीपत्र ।
Category	वर्ग ।
Cattle	ढोर । पशु ।
Cattle yard	पशुशाला । खरक ।
Cause list	वाद सूची ।
Cause of action	वाद मूल ।
Censor	अन्वीक्षक ।
Censorship	अन्वीक्षा ।
Censure (n.)	निन्दा ।
Census	जनगणना ।
Central Jail	केंद्रीय कारागार ।
Central revenue stamp	केंद्रीय राजस्व स्टॉप/मुद्रांक ।
Centre	केन्द्र ।
Certificate of fitness	स्वस्थता प्रमाणपत्र ।
Certified copy	प्रमाणित प्रति ।
Cess	उपकर ।
Chainman	जरीबी ।
Challan	चलान ।
Channel	सरणि ।
Channel, Through proper	उचित सरणि से ।
Chapter	अध्याय ।

Charge (v.)	१-कार्य या भार सौंपना । २-आरोप लगाना । दोषारोपण करना । ३-मूल्य आदि लेना या मांगना ।
Charge (n.)	१-कार्यभार । पदभार । २-आरोप । दोषारोप । ३-मूल्य, शुल्क, व्यय आदि । ४-भार । ५-अवधान । देखरेख ।
— Certificate	कार्यभार पत्र ।
— of office	पदभार ।
— report	कार्यभार सूचना ।
— sheet	आरोप-पत्र ।
Chargeable	१-आरोप्य (करारोप्य, दोषारोप्य) । २-आदेय । ३-व्ययनीय ।
Charitable	१-धर्मार्थ । २-उदार ।
Charitable endowment	धर्मार्पण । धर्मार्थ दान ।
— fund	धर्मार्थ दान निधि ।
Chemical	रासायनिक ।
— Engineering	रासायनिक अभियंत्रण ।
— Examination	रासायनिक परीक्षण ।
Chemistry	रसायन ।
Cheque	चेक ।
Chorus	१-संगायन । २-गायक गण ।
Cinema	चलचित्र ।
Cipher Codes	कूट संकेतावली ।
Circle	१-वृत्त । २-मंडल । हुलका ।
Circular (n.)	परिपत्र ।

Circulate	प्रचारित करना । घुमाना ।
Circumstances	परिस्थिति ।
Circumstantial evidence	घटना साक्ष्य ।
Citation	उद्धरण । हवाला ।
City	नगर ।
Civil	१-सम्य । शिष्ट । २-नागरिक । ३-जानपद । असैनिक । ४-शास- कीय । शासन । ५-दीवानी । अर्थ । ६-लौकिक ।
— action	अर्थ व्यवहार ।
— appeal	दीवानी अपील ।
— building	जानपद भवन । असैनिक भवन ।
— case	अर्थ विवाद ।
— Court	दीवानी न्यायालय । अर्थ न्यायालय ।
— disobedience	सविनय अवज्ञा ।
— dispensary	नागरिक औषधालय ।
— disturbances	नागरिक उपद्रव ।
— employ	शासन सेवा । असैनिक सेवा ।
— Engineering	जानपद अभियंत्रण । वास्तु अभियंत्रण ।
— imprisonment	सादी कैद ।
— injury	अर्थ अपकार ।
— law	अर्थविधि ।
— liberty	नागरिक स्वतंत्रता ।
— list	शासन सूची । अधिकारि-सूची ।
— marriage	वेधिक विवाह । लौकिक विवाह ।

Civil post	असेनिक पद ।
— Procedure Code	अर्थ प्रक्रिया संहिता ।
— servant	शासन सेवक ।
— service	शासन सेवा । असेनिक सेवा ।
— suit	अर्थ विवाद ।
— Surgeon	पीर शल्यक । सिविल सर्जन ।
— supplies	रसद । जानपद समायोजन ।
— Supplies Department	रसद विभाग ।
— War	गृह-युद्ध ।
— Works	जानपद निर्माण ।
Clarification	स्पष्टीकरण ।
Class	१-वर्ग । श्रेणी । २-कक्षा ।
Classification	वर्गीकरण ।
Classified	वर्गीकृत ।
— abstract	वर्गीकृत सार ।
Clause	१-खंड २-उपवाक्य ।
Clay figure	मृन्मूर्ति ।
Clinical ward	रोगि कक्ष ।
Cloak room	सामानघर ।
Closing	बंद करना ।
— balance	अंत शेष । अन्तिम शेष ।
— date	अन्तिम दिनांक ।
— of accounts	लेखा बंदी । लेखा बंद करना ।
Closure	विवादांत ।
Club	गोष्ठी ।

Code	संहिता । नियमावली ।
Coercion	बल-प्रयोग । दबाव ।
Cognizance	अवेक्षा ।
Collecting Government	समाहारी सरकार । कर-संग्राही सरकार ।
Collection	१-समाहरण । वसूली । उगाही । २-संग्रह ।
Collective fines	सामूहिक अर्थदंड ।
Collective subscriptions	सामूहिक चंदा ।
Collectorate	कलक्टरी ।
College	महाविद्यालय ।
Collusion	सांठगांठ । दुरभि संधि ।
Colonization	उपनिवेशन ।
Column	स्तंभ ।
Combined	संयुक्त । सम्मिलित ।
Commencement	आरंभ ।
Commemoration	संस्मृति ।
Comment	टीका करना ।
Comments	टीका ।
Commerce	वाणिज्य ।
Commercial	वाणिज्य संबंधी । वाणिज्य- ।
Commercial Museum	वाणिज्य संग्रहालय ।
Commission	१-आयोग । २-छूट । कमीशन ।
Commission and omis- sion	कृत और अकृत ।

Commissioned Officer	आयुक्त अधिकारी ।
Committee	समिति ।
Common	सामान्य ।
Communique	विज्ञप्ति ।
Community project	सामुदायिक विकास योजना । सामुदायिक योजना ।
Commutation	१-परिवर्तन । २-लघूकरण । कम करना । ३-राशीकरण । ४-राशिघन ।
— of a sentence	वंडादेश का लघूकरण । वंड कम करना या घटाना ।
— of pension	अनुवेतन/पेंशन का राशीकरण ।
Commuted pension	राशीकृत अनुवेतन/पेंशन ।
Company	कम्पनी ।
Compare	तुलना करना । मिलान करना ।
Compassionate allowance	अनुग्रह भत्ता ।
Competitive Examination	प्रतियोगिता परीक्षा ।
Compilation	संकलन ।
Complainant	अभियोगी ।
Complaint	१-परिवाद । शिकायत । २-अभियोग-पत्र ।
Complementary	पूरक ।
Compliance	अनुपालन ।
Compliments	अभिवादन ।
Compliments, With—	साभिवादन ।

Comply	अनुपालन करना ।
Composing, <i>Printing</i>	अक्षरयोजन । कंपोज करना ।
Composite Property	संयुक्त संपत्ति ।
Comprised territory	सन्निविष्ट प्रदेश ।
Comptometer	प्रकाशमापी ।
Compulsory	अनिवार्य ।
— Primary Education	अनिवार्य प्रारंभिक शिक्षा ।
— retirement	* अनिवार्य निवृत्ति ।
Concession	रियायत । छूट ।
Conciliation	१-संराधन । २-समझौता ।
Concise	संक्षिप्त ।
Concluding	अंतिम ।
Conclusion	१-निष्कर्ष । २-अंत । समाप्ति ।
Conclusive	निश्चायक ।
*Concurrence	सहमति ।
Concurrent	संवर्ती ।
Concurrently	साथ-साथ ।
Condition	१-शर्त । २-वशा । अवस्था ।
— of service	सेवा की शर्तें ।
Conditional	सप्रतिबध । शर्त के साथ ।
Condition Precedent	पूर्वपाल्य शर्त ।
Condonation	मर्षण ।
Conduct (v.)	संचालन करना ।
Conduct (n.)	आचरण ।
Confer	प्रदान करना ।

Conferred	प्रदत्त । प्रदान किया गया ।
Confession	अंगीकार । अंगीकरण ।
Confidential Cover	गोपनीय पत्र ।
Confidential Report	गोपनीय प्रतिवेदन ।
Confiscate	राज्यसात् करना ।
Conform	अनुसार या अनुरूप होना ।
Conformity	अनुसारिता । अनुरूपता ।
Connection	१-संबंध । २-संयोजन ।
Connection Branch	संयोजन शाखा ।
Conscription	अनिवार्य सैनिक भर्ती ।
Consecutive	क्रमिक । लगातार ।
Consequence	परिणाम ।
Considerable	१-विचार के योग्य । ध्यान देने योग्य । २-प्रचुर । काफी बड़ा ।
Consideration	विचार । संचितन ।
—, Under	विचाराधीन ।
Consign	१-सौंपना । २-भेजना ।
Consignment to record	अभिलेखालय भेजना ।
Consistent	संगत । अविरुद्ध ।
Consolidated	संहत ।
— fund	संहत निधि ।
— statement	संहत विवरण ।
Consolidation	१-संहति । २-चकबन्दी ।
Conspicuous	१-सुप्रकट । सुदृश्य । २-उजागर । ध्यानाकर्षी । ३-विशिष्ट ।

Constituency	निर्वाचन क्षेत्र ।
Constituent	१-अंग । २-उपादान ।
Constituent Assembly	संविधान सभा ।
Constitution	१-संविधान । २-गठन । ३-शारीरिक गठन ।
Constitutional	१-वैध । वैधानिक । २-संविधान संबंधी । ३-शारीरिक गठन संबंधी ।
Construction	निर्माण । रचना ।
Constructive	रचनात्मक ।
Constructive Training College	रचनात्मक प्रशिक्षण महाविद्यालय ।
Construe	अर्थ लगाना । व्याख्या करना ।
Consult	परामर्श लेना ।
Consult the dictionary	शब्दकोश देखना ।
Consultation	परामर्श ।
Consulting	परामर्शी ।
*Consumer	उपभोक्ता ।
Consumer goods	उपभोग्य वस्तुएं ।
Contact	संपर्क ।
Contemplate	सोचना । अनुचितन करना ।
Contemplated	१-सोचा हुआ । अनुचितित । २-अभिप्रेत ।
Contiguous	आसन्नवर्ती ।
Contingency	प्रासंगिक व्यय ।
Contingent	१-प्रासंगिक । २-सांयोगिक । ३-अधीन ।
— bill	प्रासंगिक बिल ।

Continuation	क्रम । (In continuation of—के क्रम में) ।
Continued	१-लगातार । निरंतर । २-क्रमशः ।
Contraband	निषिद्ध ।
Contract (v.)	१-संविदा करना । ठेका करना । २-संकुचित करना । संकुचित होना । ३-संक्षिप्त करना ।
— Act	संविदा अधिनियम ।
— allowance	नियत भत्ता । संविदा भत्ता ।
— Contingencies	नियत प्रासंगिक व्यय ।
Contradiction	१-प्रत्याख्यान । २-विरोध ।
Contradictory	विरोधी । परस्पर विरुद्ध ।
Contrary	विपरीत ।
Contravene	उल्लंघन करना ।
Contravention	उल्लंघन ।
Control	नियंत्रण करना । नियंत्रण रखना ।
Controller	नियंत्रक ।
Control watch	नियंत्रण घड़ी ।
Convener	संयोजक ।
Convention	१-रुढ़ि । २-सम्मेलन ।
Conversation	संभाषण । बातचीत ।
Conversion	परिवर्तन ।
Converted leave	परिवर्तित छुट्टी ।
Convict	बंदी । कैदी ।
Co-operation	१-सहकारिता । सहकार । २-सहयोग ।

Co-operative Society	सहकारी समिति ।
Co-opt	आमेलित करना ।
Co-ordination	समन्वय ।
Co-ordinated	समन्वित ।
Co-ordinating	समन्वयकारी ।
Copy (n.)	१-प्रतिलिपि । २-प्रति ।
Copy (v.)	प्रतिलिपि करना ।
Copyright	प्रतिस्व । प्रकाशनाधिकार ।
Corporate body	निगम निकाय ।
Corporation	निगम । नगर महापालिका ।
Correct	शुद्ध ।
Correction	१-संशोधन । २-शुद्धि ।
— Case	संशोधन वाद ।
— slip	शुद्धि-पत्र ।
Correspond	१-पत्रव्यवहार करना । २-अनुरूप या समान होना । संवादी होना ।
Correspondence	१-पत्र-व्यवहार । २-अनुरूपता ।
Corresponding	१-संवादी । अनुरूप । २-पत्र-व्यवहार करनेवाला ।
Corrupt	भ्रष्ट ।
— practices	भ्रष्टाचार ।
Corruption	भ्रष्टाचार ।
Co-sharer	सहंशी ।
Cost	१-लागत । २-लागत मूल्य । ३-व्यय ।
Cottage Industry	कुटीर उद्योग ।

Council	परिषद् ।
Council, Legislative	विधान परिषद् ।
Council of Ministers	मंत्रि परिषद् ।
Councillor	पारिषद ।
Councillors' Residence	विधायक निवास ।
Counter (n.)	रोक पटल । पटल ।
Counter signature	प्रतिहस्ताक्षर ।
Counting (of votes)	(मत) गणना ।
Coupon	कूपन । पर्णिका ।
Court	न्यायालय ।
—, High	उच्च न्यायालय ।
—, Supreme	सर्वोच्च न्यायालय ।
— fee	न्यायालय शुल्क । न्यायशुल्क ।
Court-fee Stamp	न्यायशुल्क स्टॉप ।
Court of Small Causes	लघुवाद न्यायालय ।
Court of Wards	प्रतिपालक अधिकरण ।
Covenant	प्रसंविदा ।
Covenanted service	प्रसंविदा सेवा ।
Covering letter	सहपत्र ।
Credit (n.)	१-साख । विश्वास । २-उधार । ३-जमा (लेखा में 'नामे' का उलटा) । ४-धेय । ५-मान । प्रतिष्ठा ।
Credit (v.)	खाते में जमा करना । जमा में लिखना ।
Credit dues	उधार पावने ।
Credit note	जमापत्र ।

Credit sale	उधार विक्री ।
Creditor	धनी । महाजन । उत्तमर्ण ।
Crime	अपराध ।
Criminal (<i>n.</i>)	अपराधी ।
Criminal (<i>adj.</i>)	१-आपराधिक । अपराध- । २-दंड सम्बन्धी । दंड- । ३-दंडनीय ।
— Case	आपराधिक अभियोग । फौजदारी अभियोग ।
— Court	फौजदारी न्यायालय । दंड न्यायालय ।
— Investigation	अपराध अनुसंधान ।
— offence	दंडनीय अपराध ।
— Procedure Code	दंड प्रक्रिया संहिता ।
Criterion	मानदंड । कसौटी ।
Crop	सस्य । फसल ।
Cross-appeal	प्रत्यपील ।
Cross Cheque	रेखांकित चेक । क्रॉस चेक ।
Cross-examination	जिरह ।
Cross list, <i>Education</i>	अनुत्तीर्ण सूची ।
Cross reference	अंतर्निर्देश ।
Currency	१-प्रचलन । २-प्रचलन अवधि । ३-प्रचलित मुद्रा ।
Current	१-प्रचलित । २-चालू । वर्तमान ।
Current demand	चालू मांग ।
Curriculum	पाठ्यक्रम ।
Custody	१-वरिरक्षा । २-बंधन । हिरासत ।

Custody of stamps	स्टाम्पों की परिरक्षा ।
Custom	प्रथा ।
Customs	सीमा शुल्क ।
— bond	सीमाशुल्क बंधपत्र ।
Cut motion	कटौती का प्रस्ताव ।

D

Daily (<i>adj.</i>)	दैनिक ।
— allowance	दैनिक भत्ता ।
Daily (<i>n.</i>)	दैनिक (समाचार-पत्र) ।
Dairy	दुग्धशाला ।
Dairying	दुग्धोद्योग ।
Dak bungalow	अतिथिगृह ।
Damage	क्षति ।
Damaged	क्षतिग्रस्त ।
Dark room	तिमिर गृह ।
Data	सामग्री । आधार ।
Date	दिनांक ।
Date, Out of	पुराना । अप्रचलित ।
Date, Up to	अद्यतन ।
Dated	दिनांकित ।
Day book	रोजनामचा ।
Deed	विलेख ।
Deal (with case, etc.)	(कार्य) करना । देखना ।
Deal (with person)	व्यवहार करना ।

Deal (in goods)	व्यापार करना ।
Dealer	व्यापारी ।
Dealing	१-व्यवहार । २-करने वाला । देखने वाला ।
Dealing Assistant	प्रकरण सहायक ।
Dearness	मंहगाई ।
— allowance	मंहगाई भत्ता ।
Debar	वारित करना ।
Debarred	वारित ।
Debate	विवाद ।
Debit (n.), accountancy	नामे ('जमा' का उलटा) ।
Debit (v.)	नामे लिखना ।
Debtor	ऋणी । अधमर्ण ।
Decentralisation	विकेन्द्रीकरण ।
Decentralise	विकेन्द्रित करना ।
Decision	निर्णय ।
Declaration of result (Election)	निर्वाचन-फल की घोषणा ।
Decontrol (n.)	विनियंत्रण ।
Decontrol (v.)	विनियंत्रित करना । नियंत्रण हटा लेना ।
Decoration	सजावट । अलंकरण ।
Decree	१-आज्ञप्ति । २-जयपत्र । डिगरी ।
Decree-holder	आज्ञप्तिधारी ।
Deduct	घटाना । काटना । बाव करना ।

Deduction	१-घटना । काटना । २-कटौती । काटो हुई धनराशि ।
Deed	विलेख ।
Defacement	विरूपण ।
Defalcation	व्यपहरण । हड़पना ।
Defamation suit	मानहानि विवाद । मानहानि का वाद ।
Default (n.)	१-अभाव । २-अनुपस्थिति । ३-अपा- लन । अवहेलना । ४-अशोधन (देय न चुकाना) ।
Defaulter	१-दोषी । २-अशोधक । बाकीदार ।
Defence	१-रक्षा । २-प्रतिवाद । ३-प्रतिपक्ष ।
— Witness	प्रतिवाद साक्षी ।
Defendant	प्रतिवादी ।
Deferred payment	स्थगित भुगतान ।
Deficiency	कमी । न्यूनता ।
Defined	१-परिभाषित । २-निश्चित ।
*Definition	परिभाषा ।
Degrade	१-पदावनत करना । २-नीचे गिराना । हीन बनाना ।
Degree	१-उपाधि । २-मात्रा । ३-अंश ।
Delegate	प्रतिनिधि ।
Delegation	१-प्रतिनिधान । २-प्रतिनिधि मंडल ।
*— of powers	अधिकारों का प्रतिनिधान ।
Deliver	१-देना । सौंपना । २-वितरित करना ।
Delivery	१-वितरण । २-प्रसूति । प्रसव ।

Demand	१-मांग । २-तगादा ।
— and collection register	तगादा-वसूली बही ।
— of interest	व्याज की मांग ।
— of loan	ऋण की मांग ।
Demarcation	सीमांकन ।
Democracy	लोकतंत्र ।
Democratic	लोकतंत्रीय । लोकतंत्रात्मक ।
Demurrage	विलंब शुल्क ।
Denomination	१-नाम । अभिधान । २-मूल्य । मान । ३-संप्रदाय वर्ग ।
Denominational Schools	वर्गीय विद्यालय ।
*Department	विभाग ।
Departmental	विभागीय ।
— enquiry	विभागीय जांच ।
— examination	विभागीय परीक्षा ।
Deposition	अभिज्ञाप्य । बयान ।
Depot	आगार । डिपो ।
Depreciation	१-अवमूल्यन । २-अपकर्ष । मूल्यापकर्ष ।
Depressed Class	हरिजन ।
Deprived	वंचित ।
Deputation	१-प्रतिनियुक्ति । २-शिष्ट-मंडल ।
Derogatory	अप्रतिष्ठाजनक ।
Description	१-विवरण । वर्णन । २-प्रकार ।
Descriptive roll	वर्णनात्मक पंजी । वर्णनात्मक सूची ।
Deserving	सुपात्र ।

Designation	पदनाम ।
Designed	परिकल्पित ।
Desirable	वांछनीय ।
Despatch, dispatch (v.)	भेजना । संप्रेषित करना ।
Despatch, dispatch (n.)	१-भेजना । संप्रेषण । २-शीघ्रता शीघ्रकारिता ।
Detailed	व्योरेचार । विस्तृत ।
Detection	अबुसंधान । पता लगाना ।
Detention	निरोध ।
*Development	विकास ।
Diary	दैनिकी ।
— of Inspection	निरोक्षण दैनिकी ।
Diet Money	भोजन व्यय ।
Dinner	१-ड्यालू । २-भोज । सहभोज ।
Dinner Party	भोज । सहभोज ।
Diploma Holder	सनदप्राप्त । सनदधारी ।
Direct	सीधा । प्रत्यक्ष ।
Direction	१-आदेश । २-दिशा ।
Directly	सीधे । प्रत्यक्ष । प्रत्यक्ष रूप से ।
Directly attached	सीधे संबद्ध ।
Directorate	संचालनालय ।
Directory	निदर्शनी ।
Disablement benefit	असमर्थता लाभ ।
Disapproval	निरनुमोदन । अस्वीकृति ।
Disbursement	वितरण । भुगतान ।

Discharge (v.)

१-प्रमुक्त करना । छोड़ा देना । २-मुक्त करना । छोड़ना । ३-पालन करना ।
४-चुकाना । भुगताना ।

Discharge (n.)

१-प्रमुक्ति । २-पालन । ३-शोधन ।

Discharged from service

सेवा-प्रमुक्त ।

Discharged prisoners

मुक्त बंदी ।

Discipline

विनय । अनुशासन ।

Disciplinary proceeding

अनुशासनिक कार्यवाही । अनुशासनात्मक कार्यवाही ।

Discount

१-छट । २-बट्टा ।

Discredited

अविश्वस्त । अमान्यकृत ।

— document

अमान्यकृत लेख्य ।

Discretion

स्वमति । विवेक ।

Discretionary fund

विवेक निधि ।

Discretionary grant

विवेकानुदान ।

Discretionary powers

विवेकाधिकार ।

Discussion

१-विमर्श । विचार-विमर्श । २-विवाद ।

Dishonour (a cheque)

नकारना । अस्वीकृत करना ।

Dishonoured cheque

अस्वीकृत चेक । नकारा हुआ चेक ।

Dismiss

१-वियुक्त करना २-विसर्जित करना ।
३-खारिज करना । पराकृत करना ।

Dismissal

१-वियुक्ति । २-विसर्जन ।
३-पराकरण ।

Dismissed

१-वियुक्त । पदच्युत । २-विसर्जित ।
३-खारिज । पराकृत ।

— in default

अनुपस्थिति के कारण पराकृत ।

Dispensary	औषधालय ।
Displaced person	विस्थापित व्यक्ति ।
Display (v.)	१-प्रदर्शित करना । २-सजाना ।
Display (n.)	१-प्रदर्शन । २-सजावट ।
Disposal	१-निपटाना । निस्तारण । २-प्रयोनता । निर्व्यवण ।
Disposal of, At the	के अधीन ।
Disposed off	निस्तारित ।
Disposition	मनोवृत्ति । प्रवृत्ति ।
Disputable claim	विवादग्रस्त दावा ।
*Dispute	विवाद ।
Disqualification	अयोग्यता ।
Disqualified	१-अयोग्यकृत । २-अयोग्य घोषित । अयोग्य ठहराया गया ।
Disqualify	१-अयोग्य बनाना । २-अयोग्य ठहराना । अयोग्य घोषित करना ।
Dissemination of news	समाचारों को प्रचारित करना । समा- चारों का प्रचार ।
Dissent	असहमति । विमति ।
—, Note of	विमति टिप्पणी ।
Dissolution	विघटन ।
Dissolve	विघटित करना ।
Distinct	१-स्पष्ट । २—भिन्न । विशिष्ट ।
Distinction	१-विशिष्टता । २-भेद । भिन्नता । ३-भेदभाव ।

Distinction, Without	बिना भेदभाष के ।
Distinctly	स्पष्ट रूप से । स्पष्टतः ।
Distinguished	विशिष्ट ।
Distinguishing	भेदक । विशेष ।
Distress Warrant	अभिहरण-पत्र ।
Distribution	वितरण ।
District	जिला ।
District Board	जिला परिषद् ।
District Jail	जिला कारागार ।
Ditto	तदेव ।
Divergence	१-विचलन । २-विभिन्नता ।
Diverse	विभिन्न ।
Diversion	१-मोड़ । व्यावर्तन । २-मनफेर । मनोरंजन ।
Diversity	भिन्नता । विषमता ।
Dividend	लाभांश ।
Dividing	विभाजक ।
Division	१-विभाजन । विभाग । २-मत- विभाजन (विधान सभा) । ३-मंडल । ४-कमिश्नरी । ५-प्रभाग । ६-श्रेणी ।
Division, Northern	उत्तरी मंडल ।
Division, Publications	प्रकाशन प्रभाग ।
Division, Upper	उच्च श्रेणी ।
Docket	निर्देशपत्र ।
Document	लेख्य । लेखपत्र ।

Documentary Evidence	लेख्य साक्ष्य ।
Domestic	१-घरेलू । गृह । २-प्रांतरिक । ३-पालतू ।
Donation	दान ।
Donee	दान-प्राप्त । दान-ग्रहीता ।
Donor	दाता ।
Draft	१-प्रालेख । २-हुंडी । ड्राफ्ट ।
Draft, Bank	बैंक हुंडी ।
Drafting	प्रालेखन ।
Dress	परिधान । पोशाक ।
Dressing	प्रतिसारण । सरहम-पट्टी ।
Dressing room (in Hospitals)	प्रतिसारण गृह ।
Drive, Small Savings	अल्प वचत अभिवान ।
Drugs	भेषज । औषध ।
Due	१-देय । प्राप्य । २-उचित । ठीक । ३-नियत ।
Due (n.)	देय । प्राप्य ।
Due course, In—	यथासमय ।
Due date	नियत दिनांक । नियत तिथि ।
Due north	धुर उत्तर । ठीक उत्तर ।
Duly	विधिवत् । यथाविधि ।
Duplicate (n.)	प्रतिलिपि । दूसरी प्रति ।
Duration	स्थिति-काल ।

Duty	१-कर्तव्य । नियोग (-appointed duty) । २-शुल्क ।
Duty allowance	कार्य भत्ता । नियोग भत्ता ।
Dying declaration	मृत्यु समय का बयान । मृत्यु प्रख्या ।

E

Economic	आर्थिक ।
Economical	१-कम खर्च का । कम मूल्य का । सस्ता । २-मितव्ययी ।
Economy	१-मितव्ययिता । २-अर्थ-व्यवस्था ।
Education	शिक्षा ।
Educational	शैक्षिक । शिक्षा-संबंधी ।
Effect	१-प्रभाव । २-कार्य ।
Effect (v.)	निष्पन्न करना । साधित करना । कार्यरूप में लाना ।
Effect, In	कार्यतः । वस्तुतः ।
Effective	१-प्रभावशाली । २-प्रभावशील कार्यक्षम । ३-(विधि) प्रभावी ।
Efficient	१-दक्ष । कार्यक्षम । २-सफल । फलोत्पादक ।
Efficacy	कार्यसाधकता । कार्यशक्ति ।
Ejectment	निष्कासन । बेदखली ।
Elapse	बीत जाना । व्यतीत हो जाना ।
Election	निर्वाचन ।
Electoral roll	निर्वाचन सूची ।
Electric Therapy	विद्युत् चिकित्सा ।

Electrical	वैद्युत । विद्युत्- ।
Electricity	विद्युत् । बिजली ।
Eligibility	पात्रता ।
Eligible	पात्र ।
Embarrassing	उलझन में डालनेवाला । परेशान करनेवाला ।
Embezzlement	भ्रान्त ।
Emboss	उभारदार नक्काशी करना ।
Embossed	उभारदार ।
Embossing	उभारकारी ।
Eminent	प्रमुख । विशिष्ट ।
Emoluments	परिलब्धि ।
Employ	१-नौकर रखना । नियुक्त करना । २-काम में लाना ।
Employed	१-नियोजित । नियुक्त । २-कार्याह्व । काम में लगा हुआ ।
Employee	कर्मचारी । नौकर ।
Employer	नियोक्ता । मालिक ।
Employment	१-नियोजन । २-बंधा । रोजगार । व्यवसाय । ३-सेवा ।
Employment Exchange	रोजगार कार्यालय । नियोजन कार्यालय ।
Employment Injury	सेवाकालिक क्षति ।
Empower	अधिकार देना ।
Enact	विहित करना । विधान बनाना ।
Enactment	विधान ।

Encumbered Estates	ऋणग्रस्त संपत्ति । ऋणग्रस्त एस्टेट ।
Encumbrance	भार । बोझा ।
Encumbrance, Without End	संतान रहित । निःसंतान । १-प्रंत । समाप्ति । २-गरिणाम । ३-प्रयोजन । मतलब ।
Enforce	प्रवर्तित करना ।
Enforcement	प्रवर्तन ।
Engage	१-प्राकृष्ट करना । २-लगाना । रखना । नियुक्त करना । ३-प्राबद्ध होना या करना ।
Engagement	आबंध ।
Engagement list	आबंध सूची ।
Engraving	उत्किरण । (धातु आदि पर) खदार्द ।
Enhance	बढ़ाना ।
Enhanced	बड़ा या बढ़ाया हुआ ।
Enrolment	नामलेखन ।
Enter	१-प्रविष्ट करना । दर्ज करना । २-प्रविष्ट होना । प्रवेश करना ।
Entertain	१-मनोरंजन करना । २-सत्कार करना । ३-मन में रखना । ४-ग्रहण करना । ५-नियुक्त करना ।
Entertainment	१-मनोरंजन । २-सत्कार । ३-नियुक्ति ।
Entertainment, From the date of—	नियुक्ति की तिथि से । नियुक्ति के दिनांक से ।
Entertainment Tax	मनोरंजन कर ।

Entitle	१-उपाधि देना । २-नाम रखना । ३-अधिकार प्रदान करना । हकदार बनाना ।
Entitled	१-नामक । नाम का । २-अधिकारी ।
Entrust	सौंपना ।
Entry	प्रविष्टि ।
Epidemic	महामारी ।
Epidemiology	महामारी विज्ञान ।
Equipage	सज्जा । सामग्री ।
Erasure	भिटाना । उन्माजन ।
Errata	अशुद्धिपत्र ।
Erroneous	अशुद्ध । गलत ।
Error	भूल । अशुद्धि ।
Essential	१-सारभूत । २-तार्त्विक । ३-अत्यावश्यक ।
Estimate (v.)	आंकना । अनुमान करना ।
Estimation	१-आंक । अनुमान । २-विचार । राय ।
Estoppel (Law)	विष्टम् ।
Evacuee	निष्क्रांत ।
Evacuee property	निष्क्रांत संपत्ति ।
Eviction	निष्कासन । बेदखली ।
Evidence	साक्ष्य ।
Exact position	ठीक स्थिति । वास्तविक स्थिति ।
Examination-in-Chief	मुख्य अनुयोग ।
Ex cadre	निःसंवर्ग ।
Excess (adj.)	अधिक । अतिरिक्त ।

Excess (<i>n.</i>)	आधिक्य । अधिकता ।
Exchange	१-विनिमय । २-विनिमय केंद्र । केंद्र ।
—, Bill of	विनिमय पत्र । हुंडी ।
Exchange, Foreign	विदेशी मुद्रा ।
Excise	१-ग्राहकारी । २-उत्पादकर ।
Excise Cases	१-ग्राहकारी के मामले । २-उत्पादकर वाद ।
Excise Department	ग्राहकारी विभाग ।
Exclude (<i>v.</i>)	छोड़ देना । निकाल देना ।
Exclusion	अपवर्जन । बहिष्कृति । निकाल देना । छोड़ देना ।
Exclusive	१-एकमात्र । २-अनन्य । विशिष्ट ।
Exclusive of	को छोड़कर ।
Exclusively	केवल ।
Executant	निष्पादक ।
Execution	१-निष्पादन । २-पालन । कार्यान्वय । ३-प्राणदंड । फांसी ।
— of a decree	आज्ञप्ति का निष्पादन ।
— of a deed	विलेख का निष्पादन ।
— of orders	आवेशों का पालन या कार्यान्वय ।
Executive (<i>n.</i>)	कार्यपालिका ।
Executive (<i>adj.</i>)	कार्यकारी ।
— Committee	कार्यकारिणी समिति ।
Executor	निष्पादक ।
Exempt (<i>adj.</i>)	मुक्त ।

Exempt (v.)	मुक्त करना ।
Exemption from tax	कर से मुक्त । कर-मुक्ति ।
Exercise (the powers)	(अधिकारों का) प्रयोग करना ।
Exhibit (n.)	प्रेक्ष्य ।
Exhibition	प्रदर्शनी ।
Ex-mill	मिल बाहर ।
Ex-officio	पदेन ।
Expansion	विस्तार ।
Exparte	एकपक्षीय ।
Expediency	आवश्यकता । वांछनीयता ।
Expedient	इष्ट । वांछनीय । लाभकर ।
Expedite	(काम में) शीघ्रता करना । शीघ्र संपन्न करना ।
*Experiment	प्रयोग ।
*Experimental	प्रयोगात्मक । प्रायोगिक ।
Experimental farm	प्रायोगिक कृषिक्षेत्र ।
Export (n.)	निर्यात ।
— (v.)	निर्यात करना ।
Express (adj.)	१-स्पष्ट । निश्चित । २-विशेष । विशिष्ट । ३-द्रुतगामी (पत्र, तार, गाड़ी आदि) ४-तुरन्त ।
Express Delivery	तुरन्त देय ।
Extension	प्रसार । विस्तार । बढ़ाना ।
— Block	प्रसार खंड ।
— of leave	छुट्टी बढ़ाना ।

Extension of posts	पदों का कार्यकाल बढ़ाना ।
— service	प्रसार सेवा ।
Extensive	विस्तृत । विस्तीर्ण ।
Extensive cultivation	विस्तीर्ण कृषि ।
Extent	विस्तार ।
External	१-बाह्य । बाहरी । २-वैदेशिक । पर- राष्ट्रीय ।
External Affairs Ministry	परराष्ट्र मंत्रालय ।
Extra	अतिरिक्त ।
Extra-curricular	पाठ्येतर ।
Extract	उद्धरण ।
Extramural (Jail)	वाहरी । काराबाह्य ।
Eye Operation Room	नैत्र शल्योपचार गृह । आंख के आपरेशन का कमरा ।

F

Fabricated evidence	कूट साक्ष्य ।
Face value	अंकित मूल्य ।
Facility	सुविधा ।
Fact	तथ्य ।
Failure	१-असफलता । २-अनुत्तीर्ण होना । ३-विगड़ जाना । खराब हो जाना । ४-अभाव । न होना । ५-असफल । ६-अनुत्तीर्ण ।
—of a machine	यंत्र का विगड़ जाना ।
—of crops	फसल खराब हो जाना ।

Failure to attend	उपस्थित न होना ।
Factory	कर्मशाला ।
False account	१-मिथ्या लेखा । २-मिथ्या विवरण ।
Family	परिवार ।
Fare	भाड़ा । यात्री भाड़ा ।
Farewell address	विदाई का अभिनंदन पत्र ।
Farm	कृषिक्षेत्र ।
Fault	दोष ।
Favour	१-अनुग्रह । २-पक्षपात ।
Favourable	अनुकूल ।
Favouritism	पक्षपात ।
Fee	शुल्क ।
Fictitious	जाली । काल्पनिक ।
Fidelity	सन्निष्ठा ।
— bond	सन्निष्ठा बंधपत्र ।
Field	क्षेत्र ।
Figure	१-आकृति । २-अंक ।
Figures	आंकड़े ।
File (v.)	१-नत्थी करना । २-निवेशित करना । दायर करना ।
File a suit	वाद निवेशित करना ।
File (n.)	नत्थी । पत्रावली ।
File board	नत्थी गत्ता ।
File cover	नत्थी आवरण ।
Film	१-पटल । पर्दा । २-चित्रपट ।

Final	अंतिम ।
— bill	अंतिम बिल । अंतिम देयक ।
— decision	अंतिम निर्णय ।
Finalize	अंतिम रूप देना । परनिश्चित करना ।
Finance	वित्त ।
Financial	वित्तीय । वित्त—।
— Handbook	वित्त नियमावली । वित्त पुस्तिका ।
— year	वित्तीय वर्ष ।
Finding (Law)	उपपत्ति ।
Finger-print Bureau	अंगुलांक कार्यालय ।
Finished goods	तैयार माल ।
Fire (v.)	गोली चलाना ।
Fire extinguisher	अग्निशामक ।
Fire insurance	आग बीमा ।
Fire proof	अग्निसह ।
Firm (n.)	कोठी । दूकान ।
First Aid	प्रथमोपचार ।
First Class	प्रथम श्रेणी ।
First come first served	पहले आए सो पहले पाए ।
Fisheries	मत्स्य क्षेत्र ।
Fitness	१—योग्यता । उपयुक्तता । २—आरोग्य । स्वस्थता ।
Fix	नियत करना ।
Fixture	नीरोप ।
Flag	पताका ।

Floating (<i>Commerce</i>)	चालू ।
Folio	१-(a page in an account book) पृष्ठ । २-दुपन्ना । चीपेजी ।
Following	अनुलिखित । आगे लिखा या दिया हुआ ।
Food	खाद्य । आहार ।
Foodgrains	खाद्यान्न ।
Force	१-बल । २-दल । सेना ।
Force (v.)	बल प्रयोग करना । बाध्य करना ।
Foregoing	पूर्वलिखित । पूर्वोक्त ।
Foreign	१-विदेशीय । २-विजातीय ।
— currency	विदेशी मुद्रा ।
— matter	विजातीय द्रव्य ।
— service	विदेशीय सेवा ।
Forensic medicine	चिकित्सा विधि विज्ञान ।
Forensic science	विधिविज्ञान ।
Forfeit	खो देना । हूत होना । जप्त होना ।
Forfeiture	हरण । जप्ती ।
Forged	जाली ।
Forgery	जालसाजी । जाल ।
Form (v.)	बनाना ।
Form (n.)	१-रूप । २-प्रपत्र । ३-रीति । नियम । ४-(formality) उपचार । औपचारिकता । ५-(behaviour according to rule or custom) आचार ।

Formal	१-रूप संबंधी । २-रैतिक । नैयमिक । ३-औपचारिक ।
Formality	औपचारिकता ।
Formally	यथारीति । यथानियम ।
Form and manner	रूप और रीति ।
Former	१-पहला । पहले का । पूर्व-२-पूर्वोक्त ।
Formula	सूत्र । गुर ।
Formulate	सूत्रित करना । बनाना ।
Forward (<i>adj.</i>)	१-अग्रिम । अगला । २-अग्रगामी ।
Forward Contract	अग्रिम संविदा । बदनी ।
Forward (<i>v.</i>)	अग्रसारित करना ।
Forwarding letter	प्रेषण पत्र ।
Fraud	धोखा । प्रवंचन ।
Free	१-स्वतंत्र । मुक्त । २-निःशुल्क ।
— passage	१-निःशुल्क यात्रा । २-निःशुल्क यात्रा- धिकार ।
Frequency	१-अनुवारता । २-आवर्तन । आवृत्ति ।
Frequent	वारंवार । अनुवार ।
Fruit Utilization	फलोपयोग ।
Full average pay leave	पूरे औसत वेतन पर छुट्टी ।
Function	१-कार्य । क्रिया । २-कर्तव्य । ३-उत्सव । समारोह ।
*Fund	निधि ।
Funds	१-निधियां । २-—धन । आर्थिक साधन ।
Furlough	प्रावकाश ।
Furniture	उपस्कर ।

G

Gallery	वीथी ।
Games, Sports and Drill	खेल-कूद और व्यायाम ।
Garage	गाड़ीखाना । यानशाळा ।
Garden Party	उद्यान भोज ।
Gazette	राजपत्र ।
Gazetted	पत्रित ।
Gazetteer	भूवृत्त ।
General administration	सामान्य प्रशासन ।
General agent	सामान्य अभिकर्ता ।
Generally	सामान्यतः ।
General stamp	सामान्य स्टाम्प ।
Generator	जनित्र ।
Genuine	१-प्रामाणिक । २-यथार्थ । वास्तविक ३-विशुद्ध ।
— text	प्रामाणिक पाठ ।
— statement	यथार्थ कथन ।
— signature	वास्तविक हस्ताक्षर ।
— production	विशुद्ध उत्पादन ।
Geology	भूगर्भशास्त्र ।
Gift	१-दान । २-भेंट । उपहार ।
— deed	दानपत्र ।
— of movable property	चल संपत्ति का दान ।
Gist	भावार्थ । तत्त्व । भाव ।

Glossary	शब्दावली ।
Godown	गोदाम । भांडार ।
Good	अच्छा ।
— faith	शुद्ध भाव ।
—, For	स्थायी रूप से । निश्चित रूप से ।
— offices	सौजन्य ।
— order	अच्छी दशा ।
— reason	पर्याप्त कारण ।
— sense	सद्बुद्धि ।
— will	१-सुनाम । सुख्याति । २-सद्भाव
Goods	माल ।
Government (n.)	शासन । सरकार ।
Government (adj.)	सरकारी । शासकीय । राजकीय ।
Government affairs	राजकाज । सरकारी कार्य । सरकारी मामले ।
Government House	१-राजभवन । २-राष्ट्रपति भवन ।
Government office	सरकारी कार्यालय ।
Government order	शासकीय आदेश । सरकारी आदेश ।
Government Press	राजकीय मुद्रणालय ।
Government promissory notes	सरकारी वचनपत्र ।
Government securities	सरकारी प्रतिभूतियां ।
Grade	१-श्रेणी । कोटि । २-पदक्रम ।
Graduate	स्नातक ।
Grain Godown	अन्न भांडार ।

Grand total	संपूर्ण योग ।
*Grant (n.)	अनुदान ।
Grant (v.)	स्वीकार करना । देना ।
Grant-in-aid	सहायता अनुदान ।
Granted	स्वीकृत ।
Graph	रेखांक ।
Gratis	निःशुल्क ।
Greeting (n.)	१-जुभकामना । २-अभिवादन ।
Grievance	कष्ट । बलेश ।
Gross	१-समग्र (whole, entire, as opposed to net) । २-घोर । भारी ।
Gross amount	समग्र राशि ।
-- assets	समग्र परिसंपत्ति ।
-- error	भारी भूल ।
-- income	समग्र आय ।
-- misconduct	घोर दुर्व्यवहार ।
-- salary	समग्र वेतन ।
Group	समूह ।
Grove	बाग । बगीचा ।
Guard File	रक्षण नदथी ।
Guest	अतिथि ।
Guest house	अतिथिशाला । अतिथिगृह ।
Guide (v.)	मार्ग दिखाना । मार्ग प्रदर्शन करना ।
Guilty	दोषी । अपराधी ।
Gunpowder	नाफ्त ।

H

Habit	अभ्यास । आदत ।
Habitable	निवास योग्य । बसने योग्य ।
Habitual	अभ्यस्त । अभ्यासी ।
— Criminal	अभ्यस्त अपराधी । पक्का अपराधी ।
— defaulter	अभ्यस्त बाकीदार ।
Half average pay leave	आधे औसत वेतन पर छुट्टी ।
Half rate register	आधी दर पंजी ।
Half-yearly	अर्धवार्षिक ।
Halting allowance	अवस्थान भत्ता ।
Hand book	पुस्तिका ।
Hand-dyer	हाथ-रंगरेज ।
Handicap	१-अक्षमता । २-बाधा । रुकावट ।
Handicapped	अक्षम ।
Handicraft	हस्तशिल्प । दस्तकारी ।
Handle	१-उपयोग करना । २-करना । संभालना ।
Handloom	कर्घा ।
Hand-printer	हाथ छपी ।
Harass	सताना । संताप देना । पीड़ा देना ।
Harassment	उत्पीड़न ।
Hard	१-कठिन । २-कठोर । कड़ा । ३-बूढ़ । ४-भारी । ५-खड़ी नगद ।
— cash	खड़ी रोकड़ । नगद रोकड़ ।
— currency	बूढ़ मुद्रा ।

Hard punishment	कठोर दंड ।
— water	भारी जल ।
*Head (n.)	प्रधान । अध्यक्ष ।
— (adj.)	मुख्य ।
Head of Department	विभागाध्यक्ष ।
Head Office	मुख्य कार्यालय ।
Headphone	आकर्णक ।
Headquarters	मुख्यालय ।
Health	स्वास्थ्य ।
Health Department	स्वास्थ्य विभाग ।
Hearing	सुनवाई ।
Heir	उत्तराधिकारी ।
Hereafter	इसके आगे । इसके बाद । भविष्य में ।
Hereby	इसके द्वारा । एतद्वारा ।
Hereditary	वंशागत ।
Here-in	इसमें ।
Here-in-after	इसके आगे ।
Here-in-before	इसके पहले ।
Here-to-fore	इससे पहले । अब तक ।
Here-under	नीचे ।
Here-upon	इसके बाद । अतः ।
Herewith	इसके साथ ।
High Court of Judicature	उच्च न्यायालय ।
High School	उच्च विद्यालय ।

Higher Secondary School	उच्चतर माध्यमिक विद्यालय ।
Hill allowance	पहाड़ भत्ता ।
Hint	संकेत ।
Hire-purchase	भाड़ा-क्रय ।
History sheet	वृत्तपत्र ।
Holding	जोत ।
Holiday	छुट्टी ।
Home Science	गृह-विज्ञान ।
Homogeneous	१-सजातीय । २-समरूप । एकरूप ।
Honorary	अवैतनिक ।
Horticulture	उद्यान कर्म ।
Hosiery	१-गंजी-मोजे का कारखाना । २-गंजी-मोजा ।
Hospital	चिकित्सालय । अस्पताल ।
House (of Parliament)	सदन ।
House-hold supplies	गृह-संभार । गृह समायोजन ।
Housing	निवासन । आवासन ।
Hydel	जलविद्युत् ।
Hutment	कुटीरक ।
Hygiene Institute	आरोग्य-विज्ञानशाला ।
Hypothecation	दृष्टि बंधक ।
I	
Identification	अभिज्ञान । पहचान ।
Identify	अभिज्ञान करना । पहचानना ।

Identity	१-अभिज्ञा । पहचान । २-तद्रूपता । ३-व्यक्तित्व । स्वरूप ।
— Card	अभिज्ञापत्र ।
Illegal	अवैध ।
Illegible	अपाठ्य ।
Illegitimate	अवैध ।
Illicit distillation	अवैध आसवन । अवैध मद्य-निर्माण ।
Illiterate	निरक्षर ।
Illustration	निदर्शन ।
Imitation (n.)	अनुकरण । अनुकृति ।
Imitation (adj.)	नकली । कृत्रिम ।
Immediate slip	तुरन्त पर्चों ।
Immemorial	अस्मार्त । स्मरणातीत ।
Imminent	समुपस्थित । सन्निकट ।
Immovable property	अचल संपत्ति ।
Impending	आसन्न ।
Implement (n.)	उपकरण ।
Implement (v.)	कार्यान्वित करना ।
Implementation	कार्यान्विति ।
Implied	अभिप्रेत ।
Implication	आशय ।
Import (n.)	१-आयात । २-अभिप्राय ।
— (v.)	आयात करना ।
Importance	महत्त्व ।
Impose	लादना । लगाना । आरोपित करना ।

Imposition of tax	कर लगाना ।
Impound	अवरोद्ध करना ।
Impounded document	अवरोद्ध लेख्य ।
*Impression	१-छाप । २-धारणा ।
Impressed stamp	निमुद्रित स्टाम्प ।
Impressive	हृदयस्पर्शी । भावोत्पादक ।
Improper	अनुचित ।
Improved seeds	सुधरे बीज । उन्नत बीज ।
Improvement	सुधार ।
Improvement Trust, Town—	नगर सुधार मण्डल ।
Incidental	आनुषंगिक ।
Inclusion	अंतर्भाव । समावेश ।
Inclusive	सहित । समेत । लेकर । मिलाकर ।
Income Tax	आयकर ।
Incompatible	असंगत । बेमेल ।
Inconsistent	असंबद्ध । असंगत ।
Inconvenience	असुविधा ।
Incorporate (v.)	१-सम्मिलित करना । २-निगमीकृत करना । निगम बनाना ।
Increment advances	अग्रिम वेतन-वृद्धियाँ ।
Incumbency	पदधारण । पद-धारण काल ।
Incumbent (adj.)	आवश्यक ।
Indemnity bond	क्षतिपूर्ति बंध ।

Indent	*मांगपत्र ।
Indenture	अनुबन्धपत्र ।
Index	१-अनुक्रमणिका । अनुक्रमणी । २-सूचक ।
Indexing	अनुक्रमणी बनाना । अनुक्रमित करना ।
Indiscipline	अनुशासनहीनता ।
Indoor Games	गृह क्रीड़ा । घरेलू खेल ।
Indirectly	अप्रत्यक्ष रूप से ।
Industrial	औद्योगिक ।
— disputes	औद्योगिक विवाद ।
— Training Institute	औद्योगिक प्रशिक्षणालय ।
— Tribunal	औद्योगिक अधिकरण ।
Industry	उद्योग ।
Ineligible	अपात्र ।
Infantry	पदाति सेना । पैदल सेना ।
Infectious	संक्रामक ।
Infectious Diseases	संक्रामक रोग ।
Inference	अनुमान ।
Inferior	अवर ।
In force	प्रचलित ।
Informal	१-अनौपचारिक । २-अनैयमिक ।

*उ० प्र० प्रशासन शब्दावली संख्या १ में 'व्यादेश' दिया गया है । परन्तु भारत सरकार की विधि शब्दावली में 'व्यादेश' Injunction के लिये दिया गया है, अतः Indent के लिये 'मांगपत्र' रख दिया गया, जो सचिवालय में प्रचलित है ।

Information	सूचना ।
Infringement	अतिलंघन ।
Inheritance	उत्तराधिकार ।
Initial, Initials (<i>n.</i>)	१-आद्यक्षर । २-सूक्ष्म हस्ताक्षर ।
Initial (<i>adj.</i>)	आद्य । आरम्भिक ।
Initial pay	आरम्भिक वेतन ।
Initiative (<i>n.</i>)	अग्रता । पुरस्सरता ।
— (<i>adj.</i>)	पुरस्सर ।
Injunction	व्यादेश ।
Injury	हानि । क्षति ।
— to records	अभिलेखों की क्षति ।
Inland	देशीय ।
In patient	आवासिक रोगी । चिकित्सालयस्थ रोगी ।
Inoperative	निष्क्रिय । निष्प्रभाव ।
Inscription	लेख ।
— on seal	मुहर पर का लेख ।
Insectory	कीटालय ।
Insemination, Artificial	कृत्रिम गर्भधान ।
Insolvency	शोधनाक्षमता । दिवाला ।
Insolvent	शोधाक्षम । दिवालिया ।
Inspection	निरीक्षण ।
Inspection Book	निरीक्षण पुस्तिका ।
Inspectorate	निरीक्षणालय ।
Instalment	किस्त । अंशक ।

Instalment, Payment by	किस्तोंमें भुगतान। अंशकोंमें भुगतान।
Instalment Bond	किस्त बंधपत्र। अंशक बंधपत्र।
Institute (n.)	संस्थान।
Institute (v.)	१-स्थापित करना। २-प्रारम्भ करना। चालित करना। चलाना।
Institute an enquiry	जांच प्रारम्भ करना।
Institute a suit	वाद चलाना। दाद चालित करना।
Institution	*१-संस्था। २-चालन। चालित करना।
— of prosecution.	अभियोग चालन। अभियोग चालित करना।
Instruction	अनुदेश।
Instrument	१-उपकरण। २-करणपत्र। दस्तावेज।
Insubordination	अविनय।
Insurance	बीमा।
Integrity	१-सत्यनिष्ठता। २-अखंडता। सम्पूर्णता।
Intelligence	अभिसूचना।
Intelligence, Economic	आर्थिक अभिसूचना।
Intelligence, Labour	श्रम अभिसूचना।
Intelligence staff	गुप्तचर सहधर्म।
Intensive Development Block	संहत विकास खंड।
Intent	अभिप्राय।
Intention	अभिप्राय।

Intentionally

जानबूझ कर ।

Interest

१-स्वत्व (विधि) । २-हित ।

३-ज्याज । सूद । ४-अभिरुचि ।

दिलचस्पी ।

Interference

हस्तक्षेप ।

Interim

अन्तरिम ।

International

अन्तर्राष्ट्रीय ।

Interrogator

प्रश्नकर्ता ।

Inter-state trade

अन्तर्राज्य व्यापार ।

Interval

अन्तर । अवकाश ।

Interview

साक्षात्कार ।

Intestate

इच्छापत्रहीन । वसीयत ।

Intimation

सूचना ।

Intimidation

डराना । धमकाना

Intramural, *Jail*

कारागत । जेल के भीतर का ।

Intranational

राष्ट्रगत । राष्ट्रीय ।

Intricacy

जटिलता ।

• Introduction

१-प्रस्तावना । २-परिचय ।

Invalid

१-अवैध । अमान्य । २-अशक्त ।

Invalidate

अवैध करना ।

Invalidation

अवैधीकरण ।

Inventory

तालिका ।

—of stock

माल की तालिका ।

Investigation

अनुसंधान । जांच ।

—of claim

दावे की जांच ।

Invitation	निमंत्रण । आमंत्रण ।
Irrelevant	असंबद्ध ।
Irresponsible	अनुत्तरदायी ।
Irrigation	सिंचाई ।
Isolation ward (in hospitals)	संक्रामक रोग कक्ष ।
Issue	१-निर्गम । निकासी । २-विषय । पद ।
Issue of Commission	आयोग का निर्गमन ।
Issue of fact	तथ्य का विषय । तथ्य पद ।
Issue of law	विधि का विषय । विधि पद ।
Issue section	निर्गम अनुभाग ।
Issued	निर्गत ।

J

Jail	कारागार ।
*Joining time	कार्यग्रहण काल ।
Journal	१-पत्रिका । २-(लेखा) रोजनामचा ।
Journalist	पत्रकार ।
Jubilee	जयंती ।
—, Diamond	हीरक जयन्ती ।
—, Golden	स्वर्ण जयन्ती ।
—, Silver	रजत जयन्ती ।
Judgment	निर्णय ।
— debtor	निर्णीत ऋणी ।

Judicial	१-न्याय संबंधी । न्यायिक । न्याय-। २-न्यायालयिक । अदालती ।
Judicial Branch	न्याय शाखा ।
Judicial Enquiry	अदालती जांच ।
Judicial or Non-judicial	न्यायिक या न्यायेतर ।
Judicial Service	न्याय सेवा ।
Judiciary	न्यायपालिका ।
Jury	जूरी । सभ्यगण ।
Just and equitable	न्याय्य और साम्योचित ।
Justice	१-न्याय । २-न्यायपति ।
Juvenile	किशोर ।
— Jail	किशोर कारागार ।
— prisoner	किशोर बन्दी ।
— Ward	किशोर कक्ष ।

L

Laboratory	प्रयोगशाला ।
*Labour	१-श्रम । २-श्रमिक ।
Land	भूमि ।
— acquisition	भूमि अध्याप्ति ।
— in dispute	विवादास्पद भूमि ।
— Institute	भूमि संस्थान ।
— Reforms	भूमि-व्यवस्था ।
— Revenue	भू-राजस्व ।
Law	विधि । विधान ।

Law and Order	विधि और व्यवस्था ।
Law point, legal point	वैधानिक प्रश्न । वैधिक प्रश्न ।
Lawyer	वकील ।
Leave	१-छुट्टी । अवकाश । २-अनुमति ।
—, Casual	आकस्मिक अवकाश ।
—, Disability	असमर्थता अवकाश ।
—, Earned	अर्जित अवकाश ।
—, Hospital	चिकित्सालय अवकाश ।
—, Maternity	प्रसवावकाश । प्रसूति अवकाश ।
—, Medical	चिकित्सावकाश ।
— of absence	अनुपस्थिति अवकाश ।
— on medical certificate	चिकित्सा प्रमाणपत्र पर अवकाश ।
— on average pay	औसत वेतन पर अवकाश ।
— preparatory to retirement	निवृत्ति-पूर्व अवकाश ।
—, Privilege	प्राधिकार अवकाश ।
—, Quarantine	निरोधावकाश । निरोध ।
—, Study	अध्ययन अवकाश ।
— vacancy	अवकाश रिक्ति ।
— with pay	सवेतन अवकाश ।
— without pay	अवेतन अवकाश ।
Legal	१-वैधिक । विधि- । २-वैध ।
Legal action	वैधिक कार्यवाही । व्यवहार ।
— heir	वैध उत्तराधिकारी ।
— practitioner	विधि व्यवसायी ।

Legal proceeding	वैधिक कार्यवाही । व्यवहार ।
— representative	वैधिक प्रतिनिधि ।
Legally	विधितः । वैध रूप से ।
Legible	सुपाठ्य ।
Legislation	विधान । विधि निर्माण ।
Legislative	विधायी । विधान- ।
Legislative Assembly	विधान सभा ।
Legislative Council	विधान परिषद् ।
Legislative Department	विधान विभाग ।
Legislator	विधायक ।
Legislature	विधान मंडल ।
Leisure	१-अवकाश । २-सुचिंतता । निश्चिंतता ।
Lessee	पट्टाधारी ।
Lessor	पट्टाकार ।
Letter of Attorney	अभिकरण-पत्र । मुस्तारनामा ।
Letter pad	पत्र पुंज ।
Lexicographer	कोशकार ।
Lexicography	कोश-निर्माण ।
Lexicon	शब्दकोश । कोश ।
Liable	१-दायी । देनदार । २-भागी ।
Liberty	स्वतंत्रता । स्वातंत्र्य ।
Liberty, Civil	नागरिक स्वतंत्रता ।
Library	पुस्तकालय ।
Licence	अनुज्ञप्ति । लाइसेंस ।

Licence fee	अनुज्ञप्ति शुल्क ।
— renewal	अनुज्ञप्ति नवीकरण ।
Licensed dealer	अनुज्ञप्त व्यापारी । लाइसेंस-प्राप्त व्यापारी ।
Lien, Suspended	निलंबित गहन ।
Life	जीवन ।
Life assurance, Life insurance	जीवन बीमा ।
Life member	आजीवन सदस्य ।
Limit	सीमा ।
Limitation	१-सीमा । परिमिति । २-कमी । न्यूनता । असमर्थता । ३-अवधि ।
Limited	सीमित । परिमित ।
Line	लाइन ।
Lines School	लाइन विद्यालय ।
Linguist	भाषाविद् । भाषावैज्ञानिक ।
Linguistic	१-भाषागत । भाषा-संबंधी । २-भाषा- वैज्ञानिक ।
Linguistics	भाषाविज्ञान ।
Liquidation	अपाकरण ।
Literacy	साक्षरता ।
Literal	शाब्दिक ।
Literary	साहित्यिक ।
Literature	साहित्य ।
Litigation	१-वादकरण । २-वाद ।

Live-stock	पशुधन ।
Loan	उधार ।
Loans and Advances	उधार तथा अग्रिम ।
Local	स्थानीय ।
— authorities	स्थानीय अधिकारिवर्ग ।
— Body	स्थानीय निकाय ।
— Funds	स्थानीय निधि ।
— Funds accounts	स्थानीय निधि लेखा ।
Local Self-Government	स्थानीय स्वायत्त शासन ।
Lock-up	१-हवालात २-तालाबन्दी ।
Locum Tenens	प्रतिपूरुष ।
Lower age limit	निचली आयु सीमा । न्यूनतम आयु ।
Lunch	भोजन ।
Lunch Party	सहभोज ।

M

Mail	डाक ।
Main	मुख्य ।
— Gate	मुख्य फाटक ।
— Wall	मुख्य दीवार । (कारागार) डंडा । बाहरी दीवार ।
Maintenance	१-अनुरक्षण । २-भरण पोषण ।
— allowance	१-भरण भत्ता । २-अनुरक्षण भत्ता ।
Maintenance and repairs of camp equipment	शिविर सज्जा का अनुरक्षण और मरम्मत ।

Majority	१-बहुमत । २-बयस्कता ।
Malafide (<i>adj.</i>)	कदाशय ।
Malafides	कदाशयता ।
Malariology	मलेरिया विज्ञान ।
Malice	विद्वेष ।
Malicious	विद्वेषपूर्ण । विद्वेयी ।
Manager	प्रबन्धक ।
Managing Committee	प्रबन्ध' समिति ।
Mandatory scale of pay	समाविष्ट वेतनमान ।
Manifest (<i>adj.</i>)	प्रकट । स्पष्ट । व्यक्त ।
Manifestation	१-व्यक्त करना । प्रकट करना । २-अभिव्यक्ति ।
Manipulate	साधना । युक्ति से सिद्ध करना ।
Manoeuvre (<i>v.</i>)	चाल चलना ।
Manoeuvre (<i>n.</i>)	चाल ।
Manual (<i>adj.</i>)	हस्त- । हाथ का । शारीरिक ।
— labour	शारीरिक श्रम ।
Manual (<i>n.</i>)	पुस्तिका । नियम संग्रह ।
— of Government Orders	शासकीय आदेश संग्रह ।
—, Secretariat	सचिवालय नियम संग्रह ।
Manufacturer	निर्माणकर्ता । निर्माता ।
Map	मानचित्र ।
Margin	१-हाशिया । उपान्त । २-गुंजाइश ।
Marginal note	उपान्त लेख ।
Marginally noted	उपान्त लिखित ।

Marine	समुद्रीय ।
Market	बाजार । हाट । मंडी ।
Marketing	क्रय-विक्रय । पणन ।
Marking	१-ग्रंजन । २-ग्रंज देना ।
Material (<i>adj.</i>)	१-वास्तविक । सारवान् । ठोस । २-भौतिक ।
— (<i>n.</i>)	द्रव्य । सामग्री । उपादान ।
Materia Medica	भेषज तत्व संग्रह ।
Maternity and Child Welfare	प्रसूता और शिशु कल्याण ।
Matter	१-प्राप्त । विषय । २-वस्तु । सामग्री । द्रव्य ।
Maximum	अधिकतम ।
Means	साधन ।
Measure	१-उपाय । २-कार्यवाही । २-मान । नाप ।
Medical	चैकित्सिक । चिकित्सा- ।
— benefit	चिकित्सा की सुविधा ।
— Board	चिकित्सा परिषद् ।
— College	चिकित्सा महाविद्यालय ।
— Certificate	चिकित्सा प्रमाणपत्र ।
— examination	चैकित्सिक परीक्षा ।
— Leave	चिकित्सावकाश ।
— practice	चिकित्सा व्यवसाय ।
— Ward	श्रौषध चिकित्सा कक्ष ।

Medicine	१-प्रौषध । २-चिकित्सा विज्ञान ।
Medium	१-माध्यम । २-प्रोसत ।
Meeting	१-सभा । २-बैठक । अधिवेशन ।
Member	सदस्य ।
Membership	सदस्यता ।
Memorandum	१-ज्ञापिका । ज्ञापन । २-नियमपत्र ।
Memorial	१-विनिवेदन । २-स्मारक ।
Memorialist	विनिवेदक ।
Menial (n.)	निम्न कर्मचारी । परिसेवक ।
Mental	मानसिक ।
Mental Hospital	उन्माद चिकित्सालय । मानसिक चिकित्सालय ।
Menu	आहारिका ।
Merged	विलीन ।
Merit (n.)	१-प्रोद्यता । २-उत्कृष्टता । गुणवत्ता ।
Merits	सारासार । गुणागुण ।
Method	रीति । पद्धति ।
Microphone	स्वनवर्धक । स्वनक ।
Midwife	उत्सूतिका । प्रसाविका ।
Midwifery	प्रसूति विद्या ।
Migration	प्रवास । प्रवसन ।
Mileage	१-मील दूरी । २-मील भत्ता ।
Military (n.)	सेना ।
Military (adj.)	सैनिक । सैन्य- ।
Military force	सैनिक बल ।

Military Officer	सैनिक अधिकारी । सेनाधिकारी ।
— Service	सैनिक सेवा ।
Mineral (<i>adj.</i>)	खनिज ।
Mineral (<i>n.</i>)	खनिज । खनिज पदार्थ ।
Minimal	न्यूनतम ।
Minimum	न्यूनतम ।
Mining	खनिज शास्त्र ।
Ministerial	१-लिपिकवर्गीय । २-मंत्रीय । मंत्रि-
— servant	लिपिकवर्गीय कर्मचारी । कार्यालय कर्मचारी ।
Ministry	मंत्रालय ।
— of Commerce and In- dustry	वाणिज्य और उद्योग मंत्रालय ।
— of Communications	संचरण मंत्रालय ।
— of Defence	रक्षा मंत्रालय ।
— of Education	शिक्षा मंत्रालय ।
— of External Affairs	परराष्ट्र मंत्रालय ।
— of Finance	वित्त मंत्रालय ।
— of Food and Agricul- ture	खाद्य और कृषि मंत्रालय ।
— of Home Affairs	गृह मंत्रालय ।
— of Irrigation and Power	सिंचाई और बिजली मंत्रालय ।
— of Scientific Research and Cultural Affairs	वैज्ञानिक अनुसंधान और सांस्कृतिक कार्य मंत्रालय ।

Ministry of Works, Housing and Supply	निर्माण, निवास और संभरण मंत्रालय ।
Minority (n.)	१-प्रत्यमत्त । २-अप्रत्यमत्त ।
— (adj.)	अल्पसंख्यक ।
Minute (adj.)	सूक्ष्म । अल्प । लघु ।
Minute (n.)	टिप्पणी ।
— of dissent	विमति टिप्पणी ।
Minutes	कार्यवृत्त ।
— book	कार्यवृत्त पंजी ।
Misappropriation	दुर्विनियोग ।
Misapplication	दुष्प्रयोग ।
Misbehaviour	दुर्व्यवहार ।
Miscellaneous Demand	प्रकीर्ण मांग ।
Misconduct	दुराचरण ।
Misdescription	अशुद्ध वर्णन ।
Misplaced	१-स्थानच्युत । २-अपात्रनिहित । कुनिहित ।
Mis-representation	अन्यथा कथन ।
Mission	१-मिशन । धर्मसंघ । २-शिष्टमंडल । ३-संदेश । ४-व्रत ।
Missionary (n.)	धर्म प्रचारक ।
Missionary zeal	धार्मिक उत्साह । बृद्ध उत्साह ।
Mobile Dispensary	चल चिकित्सालय ।
Model (n.)	प्रतिरूप ।
Model (adj.)	आदर्श ।

Modelling	प्रतिरूपण ।
Modification	आशोधन ।
Modified	आशोधित ।
Molasses	शीरा ।
Money	द्रव्य । रुपया ।
Monthly	मासिक ।
— return	मासिक परिलेख ।
— statement	• मासिक विवरण ।
Mortgage	बन्धक ।
— deed	बन्धक पत्र ।
Motion	प्रस्ताव ।
Motor transport	मोटर परिवहन ।
Mounted Police	अश्वारोही पुलिस ।
Movable	चल ।
Movable Court	चल न्यायालय ।
Move (n.)	युक्ति । चाल ।
Move (v.)	१-प्रस्तावित करना । २-चालित करना । चलाना ।
Movement	१-प्रांदोलन । २-संचलन ।
Multi-point	बहुस्थानीय ।
Multipurpose	बहुमुखी । बहुप्रयोजन ।
Municipal (<i>adj.</i>)	नगरपालिका । नगर- ।
Municipal Board	नगरपालिका ।
Municipality	नगरपालिका ।
Museum	संग्रहालय ।

Muster roll	उपस्थिति नामावली ।
Mutation	नामान्तरण ।
— case	नामान्तरण वाद ।
Mutilation	विकलन ।
— and defacement	विकलन और विरूपण ।
Mycology	कवक विज्ञान ।

N

Name Card	नामपत्र ।
Narrow majority	अल्प बहुमत ।
National	राष्ट्रीय ।
National-Extension Service	राष्ट्रीय प्रसार सेवा ।
Native (n.)	देशवासी ।
— (adj.)	देशज । देशीय ।
— language	देशभाषा ।
Naturalization	देशीकरण ।
Naval force	नौबल । नौसेना ।
Nazarat	नजारत । अवधानालय ।
Nazul	नजूल । राजग ।
Nazul lease form	नजूल पट्टा प्रपत्र ।
Negative plate	ऋण फलक ।
Neglect	उपेक्षा ।
Negligence	प्रमाद । असावधानता ।
Net assets	शुद्ध परिसंपत्ति ।

News Agency	समाचार अभिकरण ।
No Confidence motion	अविश्वास का प्रस्ताव ।
Nomenclature	१-नाम । नामावली । २-नाम-पद्धति ।
Nominal	१-नाम संबंधी । न निक । नाम । २-नाममात्र । नाम-। ३-अंकित ।
— member	नाम सदस्य ।
-- Value	अंकित अर्थ ।
Nomination Paper	नामांकन पत्र ।
Nominee	नामांकित ।
Non-bailable warrant	अप्रतिभूतिक अधिपत्र ।
Non-contract Contingen- cies	अनियत प्रासंगिक व्यय ।
Non-gazetted	अपत्रित ।
Non-official	१-अशासकीय । २-अनाधिकारिक ।
Non-recurring	अनावर्तक ।
Non-technical	१-अप्राविधिक । २-प्रसारिभाषिक ।
Non-testamentary docu- ment	इच्छापत्रेतर लेख्य । गैर धसीयती लेख्य ।
Non-vegetarian	१-सामिष (भोजन) । २-मांसा- हारी (व्यक्ति) ।
Note	टिप्पणी ।
— of dissent	विमति टिप्पणी ।
Notice (n.)	१-सूचना । ज्ञप्ति । २-प्रसूचना । नोटिस । ३-ज्ञान । जानकारी । ४-विवरण ।

Notice Board
 Notice of demand
 Notified Area
 Noting and drafting

Nuisance

Nuisance, Public

Null and void

Nursery

Nursing service

Nutrition

Nutritious

सूचना पट्ट ।

मांग की प्रसूचना । नोटिस ।

अधिसूचित क्षेत्र ।

टिप्पणी लेखन और प्रालेखन । प्रालेख
 और टिप्पणी लेखन ।

१-हानि । अपकार । २-दुःखदायी
 (वस्तु या कार्य) । अपकारी ।

लोकापकारी । लोककंटक ।

व्यर्थ । रद्द ।

१-शिशुशाला । २-पोषशाला ।

उपचार सेवा ।

पोषण । पोषक तत्व । पोष्टिक
 आहार ।

पोष्टिक ।

O

Oath

— of allegiance

— of secrecy

Objection

Objector

Observance

Observation

Observatory

Obvious

Occupancy

शपथ ।

निष्ठा शपथ ।

गोपन शपथ ।

आपत्ति ।

आपत्तिकर्ता ।

पालन ।

१-संवीक्षण । २-अभ्युक्ति ।

वेधशाला ।

स्पष्ट ।

भोग ।

Occupancy right	भोगाधिकार ।
Occupation	उद्यम । धंधा । पेशा ।
Occupied	१-अधिवासित । अधिकृत । २-व्यस्त । रत ।
Occupy	१-अधिकार में करना । २-(स्थान) घेरना ।
Occurrence	१-होना । २-घटना ।
Octroi	चुंगी ।
Offer (v.)	१-अर्पित करना । देना । २-प्रस्ताव करना ।
Offer (n.)	प्रस्ताव ।
Office Copy	कार्यालय प्रति ।
Office Memorandum	कार्यालय ज्ञापन ।
Officer	अधिकारी ।
Official (adj.)	१-शासकीय । सरकारी । २-आधि- कारिक ।
Official (n.)	आधिकारिक ।
Officiating	स्थानापन्न ।
— allowance	स्थानापन्न भत्ता ।
— post	स्थानापन्न पद ।
Omission	१-छोड़ देना । छूट । २-भूल । ३-अकरण । न करना । ४-अकृत । (Commission and omission: कृत और अकृत) ।
Omit	१-छोड़ देना । २-भूल जाना । चूक जाना ।
Open	१-खोलना । २-आरम्भ करना ।

Open an account	खाता खोलना ।
Open the debate	विवाद आरम्भ करना ।
Opening	१-आरम्भ । २-उद्घाटन ।
Operation	१-परिचालन । चालन । २-कार्य । क्रिया । प्रभाव । ३-शल्यकर्म ।
Operation Room	शल्योपचार गृह । शल्य गृह ।
Operative (<i>adj.</i>)	सक्रिय । प्रभावी ।
Operative (<i>n.</i>)	कर्मिक ।
Opportunity	अवसर । सुअवसर ।
Option	विकल्प ।
Optional	वैकल्पिक ।
Oral Evidence	मौखिक साक्ष्य ।
Order File	आदेश-पत्रावली ।
Ordinance	अध्यादेश ।
Ordinary	साधारण ।
Out (as the secret is out)	प्रकट ।
Outdoor games	बाहरी खेल । मैदानी खेल ।
Outdoor patient	बाहरी रोगी ।
Outfit allowance	उपकरण भत्ता । सामग्री भत्ता ।
Outgoing	निर्गामी । बहिर्गामी ।
Outline	रूपरेखा ।
Outlying Courts	बहिर्वर्ती न्यायालय ।
Out-of-date	पुराना । अप्रचलित ।
Out patients	(चिकित्सालय के) बाहर के रोगी । बाहरी रोगी ।
Outpost	चौकी ।

Outset	आरंभ । आदि ।
Out turn	उपज । उत्पादन ।
Overage	अधिग्रह ।
Overcharge (v.)	१-अधिक भरना । २-अधिक मूल्य, शुल्क आदि लेना ।
Overcharge (n.)	१-अधिभार । २-अधिग्रह ।
Overdue	१-चिरप्राप्य । २-चिरप्रतीक्षित ।
Overhauling	जीर्णोद्धार । अतिविलंबित ।
Over leaf (adv.)	दूसरे पृष्ठ पर । (पन्ने के) दूसरी ओर ।
Over payment	अधिक भुगतान ।
Overseas pay	समुद्रपार वेतन ।
Overtime allowance	अधिक समय भत्ता ।
Ownership	स्वाम्य । स्वामित्व ।

P

Pack	भरना । बांधना ।
Packed	भरा हुआ ।
Packet	पुलिवा ।
Pact	समझौता ।
Paid	१-शोधित । भुगताया हुआ । २-वैत- निक ।
Panel	नामिका ।
Paper	१-कागज । पत्र । २-लेख । निबंध । ३-प्रश्नपत्र (Question Paper) ।
— under consideration	विचाराधीन पत्र ।

Papers	पत्रजात । कागजपत्र ।
Par, Above	अधिक मूल्य पर ।
Par, At	अंकित मूल्य पर ।
Par, Below	कम मूल्य पर ।
Paragraph	कंडिका । पैरा ।
Parasitology	परजीविविज्ञान ।
Parcel	पार्सल ।
Park (n.)	१-पैरक । २-स्थान । झुंडा ।
Park (v.)	(गाड़ी) खड़ी करना ।
Parliamentary Code	संसदीय आचार ।
Partial	१-पक्षपातपूर्ण । २-आंशिक ।
Partiality	पक्षपात ।
Particulars	विवरण । ब्यौरा ।
Partnership	सहभागिता । सामेदारी ।
Part time	अंशकालिक ।
Party	१-पक्ष । पक्षकार । २-बल । ३-सहभोज ।
Pass (n.)	१-दर्रा । संकट । २-प्रवेशपत्र । ३-यात्रापत्र । ४-दशा । स्थिति ।
— book	प्रतिलेखा । पासबुक ।
Pass (v.)	१-पारित करना । पारित होना । २-पार करना । गुजरना । ३-आगे बढ़ाना । ४-(शिक्षा) उत्तीर्ण करना या होना । ५-बीतना । बिताना ।

Passage	१-पारण । २-(भाषण, लेख आदि का) अंश । उद्धरण । ३-मार्ग । गलियारा । ४-यात्रा । ५-यात्रा-धिकार । गमनाधिकार ।
Passed	पारित ।
Passing	पारण ।
Passing (<i>adj.</i>)	अस्थायी । अल्पस्थायी ।
— phase	अल्पस्थायी अवस्था ।
Passport	पारपत्र ।
Pathology	विकृति विज्ञान ।
Patron	१-संरक्षक । २-प्रश्रयदाता । सहायक ।
Patronage	१-संरक्षकत्व । संरक्षण । २-प्रश्रय ।
Pattern	१-आदर्श । २-प्रतिरूप । ३-रूप । ढांचा । ४-आकृति ।
Pay	देना । भुगतान करना । शोधन करना ।
Payable	वेय ।
Pay bill	वेतन बिल ।
Payee	पानेवाला । प्राप्तकर्ता ।
Payer	देनेवाला । भुगतानकर्ता ।
*Payment	भुगतान ।
Pay scale	वेतन-मान ।
Peace and order	शान्ति और व्यवस्था ।
Pecuniary	आर्थिक ।
— jurisdiction	आर्थिक अधिकारक्षेत्र ।

Pension	अनुवेतन । पेंशन ।
Pensionable	सानुवेतन ।
Pensionary charges	अनुवेतन संबंधी व्यय ।
Pensioner	अनुवेतनभोगी । पेंशनभोगी ।
Peon Book	पत्रवाह पुस्तिका ।
Per annum	प्रतिवर्ष । वार्षिक ।
Per bearer	पत्रवाहक द्वारा ।
Per capita	प्रतिप्रयक्ति ।
Per cent	प्रतिशत ।
Performance	१-पालन । संपादन । २-कला । कौशल । ३-प्रभिनय ।
Performance of additional duties	अतिरिक्त कर्तव्यों का पालन । अति- रिक्त नियोगों का पालन ।
Permanent advance	स्थायी अग्रिम ।
Permanent Injunction	स्थायी व्यादेश ।
Permission	अनुज्ञा ।
Permit (n.)	अनुज्ञापत्र । परमिट ।
Permitted	अनुज्ञात ।
Personal allowance	वैयक्तिक भत्ता ।
Personal appearance	वैयक्तिक उपस्थिति ।
Personnel	परिवर्ग । कार्मिकवर्ग ।
Personal staff of the Governor	राज्यपाल का वैयक्तिक सहवर्ग ।
Petition	अभ्यर्थना । अभ्यर्थिका । (=अभ्यर्थनापत्र) ।
Photograph	छविचित्र । छवि ।

Photographer	छविकार ।
Photography	छविचित्रण ।
Physical training	व्यायाम शिक्षण ।
Physician	चिकित्सक ।
Physiology	क्रियाशारीर ।
Picnic	उद्यानिका । वनभोज ।
Place of business	व्यापार स्थान ।
Place of occurrence •	घटनास्थल ।
Plaint	१-वाद । २-वादपत्र ।
Plaintiff	वादी ।
Plan (n.)	१-परियोजना । २-नकशा ।
Planning	परियोजना ।
Plant	पौधा । पादप ।
Plantation	१-रोपण । रोपावनी । २-बगीचा ।
— Jamadar	(वन विभाग) रोपावनी नायक ।
Plate	फलक ।
Plea	१-अपदेश । २-अभिकथन । ३-उत्तर । प्रतिकथन ।
Pleader	अभिवक्ता । वकील ।
Pleasure	१-आनन्द । हर्ष । २-इच्छा । प्रसाद ।
— during the—of the President	राष्ट्रपति के प्रसाद पर्यन्त ।
Pledge	१-गिरवी । २-प्रतिज्ञा ।
Plenary	पूर्ण ।

Plenary session	पूर्ण अधिवेशन ।
Plot	भूमिसंह । भूसंह ।
Point of determination	अवधारण विषय ।
Point of order	वैधानिक प्रश्न । नियम का प्रश्न ।
Police	पुलिस ।
Policy	१-नीति । २-बीजापत्र । पालिसी ।
Political Science	राजनीति विज्ञान ।
Poll	१-मतदान । २-मतोंकन ।
Polling booth	मतदान केन्द्र ।
Pool	समुच्चय ।
— staff	समुच्चय कर्मचारिवर्ग ।
Pooling	समुच्चयन ।
— of staff	कर्मचारियों का समुच्चयन ।
Popular	लोकप्रिय ।
Popularize	लोकप्रिय बनाना ।
Port Officer	पत्तन अधिकारी ।
Possession	अधिकार । भोग । कब्जा ।
— with title	सागम भोग ।
— without title	अनागम भोग ।
Post (on main wall, Jail)	चीकी (मुख्य दीवार या डंडे पर) । डंडा भीकी ।
Postage	डाक व्यय ।
Postage Stamp	डाक टिकट ।
Post-dated	उत्तर । विनांकित । पर-विनांकित ।
Post-graduate (n., adj.)	अनुस्नातक ।

Posthumous	मरणोत्तर ।
*Posting	तैनाती ।
Post-mortem	शव-परीक्षा ।
Post Office	डाकघर ।
Postpone	स्थगित करना ।
Post-war scheme	युद्धोत्तर योजना ।
Post-war Service Recon- struction	युद्धोत्तर सेवा पुनर्निर्माण ।
Poultry Farm	कुक्कुट पालन क्षेत्र ।
Pound	पौनघर । कांजी हाउस ।
Power	१-शक्ति । २-अधिकार । ३-विद्युत् । बिजली ।
— alcohol	शक्ति मद्यसार ।
— House	बिजलीघर ।
Power of Attorney	मुख्तारनामा । अभिकरणपत्र ।
Practice	१-अभ्यास । २-व्यवसाय । ३-कार्य । व्यवहार ।
—, In	कार्यतः । कार्यरूप में । व्यवहार में ।
—, Medical	चिकित्सा व्यवसाय ।
Preamble	प्रस्तावना ।
Precaution	पूर्वोपाय ।
Precedent	दृष्टान्त ।
Precedence	अग्रता ।
Preceding	पूर्वगत । पूर्ववर्ती ।
Precensorship	पूर्वान्वीक्षण ।

Preference	वरीयता ।
Prefix (v.)	आदि में जोड़ना ।
Prefix (n.)	उपसर्ग ।
Prejudicial to public safety	सार्वजनिक सुरक्षा के लिये हानिकर ।
Preliminary (n.)	प्रास्ताविक ।
Preliminary (adj.)	प्रारम्भिक ।
— 'report	प्रारम्भिक प्रतिवेदन ।
Premature	१-अपक्व । २-अकालोचित । अकाल ।
Premium	१-अधिमूल्य । अधिशुल्क । २-बीमा किस्त ।
— , At	अधिमूल्य पर ।
Prepage	पूर्व पृष्ठ ।
Prescribed	विहित । नियत ।
— form	नियत प्रपत्र ।
Presentation	१-प्रस्तुति । प्रस्तुत करना । २-भेंट ।
— of documents	लेख्यों की प्रस्तुति ।
Preservation	रक्षण ।
Press	१-मुद्रणालय । २-समाचारपत्र ।
Press Gallery	पत्रकार बीची ।
Pressman	पत्रकार ।
Press release	समाचार वितरण ।
Prevention	निग्रह । निवारण ।
Preventive	निवारक ।
Preventive detention	निवारक निरोध ।

Preventive measures	निवारण के उपाय । निवारक उपाय ।
Previous	पूर्वगत । पूर्ववर्ती ।
— year	पूर्व वर्ष ।
Primary school	प्रारम्भिक विद्यालय ।
Principal (<i>adj.</i>)	प्रधान । प्रमुख ।
Principle	सिद्धान्त ।
Printing and Stationery	मुद्रण तथा लेखनसामग्री ।
Priority	पूर्वता ।
Prisoner	कैदी । बंदी ।
Private	१-व्यक्तिगत । स्वगत । निजी । २-प्रशासकीय । गैरसरकारी । ३-गुप्त । ४-एकांत । विविक्त ।
Private company	अ-सरकारी कंपनी । गैरसरकारी- कंपनी ।
— life	व्यक्तिगत जीवन ।
— practice	निजी व्यवसाय ।
— school	प्रशासकीय विद्यालय ।
— Secretary	निजी सचिव ।
— Sector	गैरसरकारी क्षेत्र ।
— student	गृहपाठी छात्र । प्राइवेट छात्र ।
— talk	गुप्त वार्ता ।
— ward	वैयक्तिक कक्ष ।
Privilege	प्राधिकार ।
Privileged	प्राधिकृत ।
Privilege leave	प्राधिकार छुट्टी ।

Prize	पारितोषिक ।
Probation	परिवीक्षा ।
Probationary	परिवीक्षाधीन ।
Probationer	परिवीक्षाधीन ।
Procedure	कार्यविधि । प्रक्रिया ।
— at counting, <i>Election</i>	मतगणना की प्रक्रिया ।
— for filing nomination papers	नामांकन पत्रों को प्रस्तुत करने की विधि ।
—, Criminal	बंड प्रक्रिया ।
Proceeding	कार्यवाही ।
Process	१-प्रक्रिया । २-आदेशिका ।
Process fee	आदेशिका शुल्क ।
Process Server	आदेशिका वाहक ।
Procession	जुलूस ।
Proclamation	घोषणा ।
Producer	उत्पादक ।
Production	उत्पादन । उत्पत्ति ।
Profession	वृत्ति । व्यवसाय ।
Programme	कार्यक्रम ।
Progress	प्रगति ।
— report	प्रगति विवरण ।
Prohibition	१-निषेध । २-मद्य-निषेध ।
Prohibitory order	निषेधाज्ञा ।
Project	प्रायोजना । योजना ।
Promote	आगे बढ़ाना । उन्नत करना ।

Promotion	१-उन्नति । अभिवृद्धि । २-पदोन्नति । ३-(शिक्षा) प्रोन्नयन । (Promoted = प्रोन्नीत) ।
Prompt	सत्वर । आशुकारी ।
Promptness	सत्वरता । आशुकारिता ।
Promulgate	प्रचारित करना ।
Propaganda	प्रचार ।
Property	संपत्ति ।
Proposal	प्रस्ताव ।
Propose	प्रस्ताव करना ।
Proposed	प्रस्तावित ।
Proposed assessment	प्रस्तावित निर्धारण ।
Proposed estimate	प्रस्तावित अनुमान ।
Proposition	१-प्रस्थापना । २-प्रस्ताव ।
Proposition statement	प्रस्ताव विवरण ।
<i>Pro rata</i>	अनुपाततः ।
Prorogation	सत्रावसान ।
Prosecute	१-आगे चलाना । २-अभियोग चलाना ।
Prosecution	१-आगे चलाना । २-अभियोजन । अभियोग चलाना ।
Prosecution Witness	अभियोग साक्षी । अभियोग पक्ष का गवाह ।
Prospectus	परिचय-पत्रिका ।
Protection	रक्षा ।
Provide	१-प्रदान करना । २-प्रबंध या व्यवस्था करना । ३-उपबन्ध करना ।

Provident Fund
Provincial
Provincial Armed
Constabulary

Provision
Provisional
— appointment
— list
Proviso
Proxy

Psychiatric Centre
Psychological
— Bureau
Psychologist
Public (*n.*)
Public (*adj.*)

— accounts
— address
— conveyance
— Health
— nuisance
— sector
— servant

भविष्य निधि ।
प्रान्तीय ।
प्रान्तीय सशस्त्र पुलिस ।

१-प्रबन्ध । व्यवस्था । २-उपबन्ध ।
अस्थायी । अन्तःकालीन । अनन्तिम ।
अस्थायी नियुक्ति ।
अनन्तिम सूची ।
प्रतिबन्ध ।

१-प्रतिनिधित्व । २-प्रतिनिधि ।
३-प्रतिनिधि-पत्र ।

मानसिक चिकित्सा केन्द्र ।
१-मनोवैज्ञानिक । २-मानसिक ।
मनोविज्ञानशाला ।
मनोवैज्ञानिक ।
जनता ।
१-सार्वजनिक । लोक- । २-सरकारी ।
शासकीय । ३-सार्वजनिक ।

सार्वजनिक लेखा ।
सार्वजनिक अभिभाषण ।
सार्वजनिक यान । सार्वजनिक सवारी ।
सार्वजनिक स्वास्थ्य ।
सार्वजनिक कंटक । लोककंटक ।
सरकारी क्षेत्र ।
राजसेवक । सरकारी नौकर ।

Public service	सरकारी सेवा ।
— Service Commission	लोक सेवा आयोग ।
— utility	सार्वजनिक उपयोगिता ।
— Works	सार्वजनिक निर्माण ।
Publication	प्रकाशन ।
Publication Bureau	प्रकाशन कार्यालय ।
Publicity	विख्यापन ।
— and propaganda	विख्यापन और प्रचार ।
— van	विख्यापन यान ।
Publish	प्रकाशित करना ।
Published	प्रकाशित ।
Punishment	दंड ।
Purchase (v.)	क्रय करना ।
Purchase (n.)	क्रय ।
Pursuance	अनुसरण ।

Q

Qualification	योग्यता ।
Qualified	१-योग्यताप्राप्त । योग्य । २-सीमित ।
Qualify	१-योग्यता प्राप्त करना । २-योग्यता प्रदान करना ।
Qualifying examination	योग्यकारी परीक्षा ।
Qualifying service	योग्यकारी सेवा ।
Quality	१-गुण । २-श्रेणी । प्रकार ।
— marking scheme	श्रेणी अंकन योजना ।

Quarantine leave	निरोधावकाश ।
Quasi-permanent	अर्धस्थायी ।
Question	प्रश्न ।
Question and Answer	प्रश्नोत्तर ।
Questionnaire	प्रश्नावली ।
Quinquennial	पंचवर्षीय ।
Quorum	गणभूति ।
Quota	कोटा । प्रतिभाग ।
Quotation	१-उद्धरण । २-भाव । मूल्यविवरण ।

R

Radio	आकाशवाणी । रेडियो ।
Radiologist	राडिमक ।
Radio Therapist	रडिम चिकित्सक ।
Radius	ध्यासार्ध ।
Railway	रेलवे ।
— Protection Police	रेलवे रक्षा पुलिस ।
— receipt	रेलवे रसीद ।
— Security Force	रेलवे सुरक्षा पुलिस दल ।
Range	१-राजि । श्रेणी । २-क्षेत्र । ३-पात ।
— , Forest	वन राजि ।
— of a bullet	गोलीपात ।
Rank	श्रेणी । पद ।
Rate	भाव । दर ।
Rate of exchange	विनिमय दर ।

Ratification	अनुसमर्थन ।
Ratify	अनुसमर्थन करना ।
Rationing	राशन ।
Reader	उपस्थापक । पेशकार ।
Reaction	प्रतिक्रिया ।
Realization	१-वसूली । २-पूर्ति । सिद्धि ।
Realize	१-वसूल करना । २-पूरा करना । सिद्ध करना । ३-समझना । अनुभव करना ।
Reappointment	पुनर्नियुक्ति ।
Reappropriation	पुनर्विनियोग । पुनर्विनियोजन ।
Rebate	छूट ।
Receipt	१-प्राप्ति । २-रसीद ।
— book	रसीद बही ।
Receive	१-ग्रहण करना । प्राप्त करना । पाना । २-स्वागत करना ।
Reception	स्वागत ।
Reciprocal	पारस्परिक । परस्पर ।
Reciprocate	१-परस्पर आदान-प्रदान करना । २-प्रतिदान करना ।
— greetings	शुभ कामनाओं का उत्तर देना ।
Recitation	पाठ । उच्चार ।
Recognition	मान्यता ।
Recognized	मान्यताप्राप्त ।
Recommendation	संस्तुति ।
Reconstitution	पुनर्गठन ।

Reconstruction	पुनर्निर्माण ।
Record (v.)	अभिलिखित करना ।
Record (n.)	अभिलेख ।
— of service	सेवा अभिलेख ।
— Room	अभिलेखालय । अभिलेख-गृह ।
Recounting	पुनर्गणना ।
Recovery	प्रत्याप्ति । वसूली ।
Recreation Hall	विनोदशाला ।
Recruitment	भरती ।
Rectification	संशोधन । सुधारना । ठीक करना ।
Recurring	आवर्तक ।
— and non-recurring grant	आवर्तक और अनावर्तक अनुदान ।
Reduce	१-कम करना । घटाना । २-पदावनत करना ।
Reduction	१-कम करना । न्यूनीकरण । २-कमी । घटी । ३-पदावनति ।
— to a lower post	निम्न पद पर उतारना । पदावनत करना ।
Redeem	निष्क्रीय करना । मोचन करना । छुड़ाना ।
Redemption	निष्क्रीय । मोचन ।
Re-employment	पुनर्नियुक्ति ।
Refer	१-(विचार या निर्णय के लिये) पूछना । भेजना । २-(प्रमाण के लिये) देखना । विमर्श करना । ३-निर्देश करना । हवाला देना ।

Reference	१-संबंध । प्रसंग । २-पुच्छा । प्रेषण । ३-विमर्श । ४-निर्देश । हुवाला ।
— book	आकर ग्रंथ । विमर्श ग्रंथ ।
— library	विमर्श पुस्तकालय ।
— mark	निर्देश चिह्न ।
— register	प्रसंग पंजी । निर्देश पंजी ।
—, Terms of	विचारणीय विषय ।
— to, With	के संबंध में । के प्रसंग में ।
Referencing	प्रसंगांकन ।
Reform	सुधार ।
Reformatory	सुधारालय ।
Reformatory school	सुधार विद्यालय ।
Refresher course (Education)	नवीकरण पाठ्यक्रम ।
Refugee	शरणार्थी ।
Refund (n.)	प्रत्यर्पण । वापसी ।
Refund (v.)	वापस करना ।
Region	१-क्षेत्र । २-मंडल ।
Regional	१-क्षेत्रीय । २-मंडलीय ।
— Information Officer	मंडलीय सूचनाधिकारी ।
Register (n.)	पंजी ।
Register (v.)	१-निबद्ध करना । २-लेखबद्ध करना । लिखना ।
Registration	निबंधन ।
Registered	निबद्ध ।

Regret (v.)	खेदयुक्त होना । खेद प्रकट करना । (I regret=मुझे खेद है) ।
Regret (n.)	खेद ।
Regular	नियमित ।
Regularize	नियमित करना ।
Regulation	१-विनियमन । २-विनियम ।
Rehabilitation	पुनर्वासन ।
Reimbursement	प्रतिशोधन ।
Reinstatement	पुनःस्थापन । बहाली ।
Reject	अस्वीकृत करना ।
Rejoinder	प्रतिवाद । प्रत्युत्तर ।
Relaxation	१-शिथिलीकरण । ढीला करना । २-शिथिलता । ३-आराम । विश्रान्ति ।
Release	छोड़ देना । मुक्त करना ।
— order	मुक्ति आदेश ।
Relevant	संबद्ध । प्रासंगिक ।
Reliable	विश्वसनीय ।
Relief	१-उपशम । आराम । २-सहायता ।
— Allowance	सहायता भत्ता ।
Relieve	अवमुक्त करना ।
Remand (n.)	प्रतिप्रेषण । प्रेषण ।
Remand (v.)	प्रतिप्रेषित करना । भेजना ।
Remark	१-कथन । अभ्युक्ति । २-टीका ।
Remarkable	उल्लेखनीय ।
Remedy	१-औषध । २-प्रतिकार । उपाय ।

Reminder	अनुबोधक ।
Remission	छूट । परिहार ।
Remission list	परिहार सूची ।
Remittance	१-(घन) भेजना । २-प्रेषित घन ।
Removal	पृथक्करण । हटाया जाना ।
Remuneration	पारिश्रमिक । पुरस्कार ।
Renewal	नवीकरण ।
Rent	• भाड़ा । लगान ।
Reorganisation	पुनःसंघटन ।
Reorganisation and Methods Division	पुनःसंघटन एवं कार्य-पद्धति प्रभाग ।
Reorientation	अभिनवीकरण ।
Repeal (n.)	निरसन ।
Repeal (v.)	निरस्त करना ।
Replication	प्रत्युत्तर । प्रतिवाद ।
Report	१-समाचार । संवाद । २-प्रतिवेदन । ३-वृत्त । विवरण । ४-आख्या । ५-सूचना । रपट ।
— of a speech	भाषण का विवरण । भाषणवृत्त ।
—, Office	कार्यालय आख्या ।
— of the University Commission	विश्वविद्यालय आयोग का प्रतिवेदन ।
Report, Annual (of an institution)	संस्था का वार्षिक विवरण ।
Reporter	१-संवाददाता । २-वृत्त लेखक ।

Represent	प्रतिनिधान करना ।
Representation	१-प्रतिनिधित्व । प्रतिनिधान । २-प्रत्यावेदन ।
Representative	प्रतिनिधि ।
Reprimand (n.)	भर्त्सना ।
Republic	गणराज्य ।
Repugnant	विरुद्ध । विसंगत ।
Requisite (adj.)	अभीष्ट । आवश्यक ।
Requisitioned (n.)	आवश्यक साधन । आवश्यक तत्व ।
Requisition	१-मांग । अधियाचन । २-अधिग्रहण ।
Research	शोध । अनुसन्धान ।
Research Institute	शोधशाला । शोध संस्थान ।
Reservation	आरक्षण ।
Reserve Police Lines	आरक्षित पुलिस लाइन ।
Resettlement	पुनःस्थापन ।
Residential	नैवासिक । निवास- ।
Resignation	१-त्यागपत्र । २-पदत्याग ।
Resolution	१-प्रस्ताव । २-संकल्प ।
Respectively	क्रमशः । यथायोग ।
Respondent	उत्तरवादी । प्रतिवादी ।
Responsible	उत्तरदायी ।
Responsibility	उत्तरदायित्व ।
Rest House	विश्राम गृह । विश्राम भवन ।
Restoration	प्रत्यानयन । पुनःस्थापन ।

Restraint	१-संयम । २-नियंत्रण । रोक । ३-(विधि) आसेध ।
Restricted	सीमित ।
Restriction	प्रतिबन्ध ।
Resume (n.)	सार । संक्षेप ।
Resume (v.)	पुनः ग्रहण करना । पुनः आरंभ करना ।
Resumption	पुनर्ग्रहण । पुनराारंभ ।
— of office	पद का पुनर्ग्रहण ।
— of work	कार्य का पुनराारंभ ।
Retire	निवृत्त होना । निवृत्ति ग्रहण करना ।
Retirement	निवृत्ति ।
Retiring room	विश्राम कक्ष । विश्रामालय ।
Retrenchment	छुटनी ।
Retrospective effect	पूर्वगामी प्रभाव ।
Return (v.)	१-लौटना । वापस आना । २-लौटाना । वापस करना । ३-निर्वाचित करना ।
Return (n.)	१-प्रत्यावर्तन । लौटना । २-प्रतिवर्तन । लौटाना । ३-बदला । ४-लाभ । ५-परिलेख ।
Return and forfeiture of deposits	निक्षेपों की वापसी और जब्ती ।
Returning Officer	निर्वाचन अधिकारी ।
Return journey	वापसी यात्रा ।
Return of post	वापसी डाक ।

Return ticket	वापसी टिकट ।
Revenue	राजस्व ।
— case	राजस्व विवाद ।
— stamp	रसीदी टिकट ।
Reversion	प्रतिवर्तन ।
Reverted	प्रतिवर्तित ।
Review	१-पुनर्विचार । २-समीक्षा । ३-सिंहा- वलोकन ।
—of a case	विवाद पर पुनर्विचार ।
—of books	पुस्तकों की समीक्षा ।
—, Annual	वार्षिक सिंहावलोकन ।
Revised	संशोधित । पुनरीक्षित ।
— budget	संशोधित आयव्ययक ।
— edition	संशोधित संस्करण ।
— estimate	संशोधित अनुमान ।
Revising Authority	पुनरीक्षण अधिकारी ।
Revision	पुनरीक्षण । संशोधन ।
— of pay scale	वेतनमान का संशोधन ।
Revision or review	पुनरीक्षण या पुनर्विचार ।
Revoke	निरस्त करना । रद्द करना ।
Revocation	निरस्तन । रद्द करना ।
Right (n.)	अधिकार ।
Right (adj.)	१-शुद्ध । ठीक । २-उचित । न्याय्य ।
Rigorous Imprisonment	कठोर कारावास ।

Roadways	पथयान ।
railways	रेलयान ।
airways	वायुयान ।
Roll	पंजी । सूची ।
Roll call	उपस्थिति ।
Roll number	पंजी संख्या ।
Round	गश्त । फेरा ।
Routine	नैत्यक ।
Rule	नियम ।
Ruling	व्यवस्था ।
Running (n.)	चालन । व्यवस्था ।
Running charges	चालन व्यय ।
Running (adj.)	१-चलता । चालू । २-लगातार । निरंतर ।
— account	चलता खाता । चालू खाता ।
— contract	चालू ठेका ।
Rural	ग्रामीण । ग्राम- ।
Rural broadcasting	ग्रामीण प्रसारण । ग्राम प्रसारण ।

S

Safe (n.)	तिजोरी ।
Safe (adj.)	सुरक्षित । निरापद ।
— custody	निरापद रक्षा ।
Sailor.	नाविक ।
Salary	वेतन ।
Salaried	वैतनिक ।
Sale, sales	विक्रय । बिक्री ।

Saleable	विक्रय योग्य । विक्रेय ।
Sale deed	विक्रय पत्र ।
Saloon	१-बैठक । २-अधियान ।
Sample	नानगी ।
Sanatorium	आरोग्यशाला । आरोग्याश्रम ।
Sanction (v.)	सम्मोदित करना । स्वीकृत करना ।
Sanction (n.)	सम्मोदन । स्वीकृति ।
Sanctioned	स्वीकृत । सम्मोदित ।
Sanitary arrangements	शुचिता का प्रबंध । सफाई का प्रबंध ।
Sanitation	शुचिता । सफाई ।
Scale	१-मापदंड । २-मानक्रम । क्रम । ३-तुला ।
— of pay	वेतनमान ।
Scarce	१-अपर्याप्त । अल्प । २-दुर्लभ । दुष्प्राप्य ।
Scarcity	१-दुष्प्राप्यता । २-अल्पता । ३-दुष्काल ।
— area	दुष्काल क्षेत्र ।
— condition	दुष्काल की स्थिति ।
Schedule	१-अनुसूची । २-समय सारणी ।
Scheduled	अनुसूचित ।
Scheme	योजना ।
Scholar	१-विद्वान् । २-छात्र ।
— Register	छात्र पंजी ।
Scholarship	छात्रवृत्ति ।
School	विद्यालय ।

School Management	१-विद्यालय का प्रबंध । २-विद्यालय की प्रबंधकारिणी । विद्यालय के प्रबंधकगण ।
Scientific	वैज्ञानिक ।
Scientist	वैज्ञानिक ।
Scout	बालचर ।
Screen	पर्दा । पट ।
Scrutiny	संनिरीक्षण । जांच ।
Scrutiny of nominations	नामांकन पत्रों का संनिरीक्षण । नामांकन पत्रों की जांच ।
Seal (n.)	मुहर । मुद्रा ।
Seal (v.)	संमुद्रित करना ।
Sealed	संमुद्रित । मुहरबन्द ।
Search	१-खोज । अन्वेषण । २-तलाशी ।
Search of manuscripts	हस्तलिखित ग्रंथों की खोज ।
Search warrant	तलाशी का अधिपत्र । तलाशी का वारंट ।
Secrecy	गोपनीयता ।
Secret (adj.)	गुप्त ।
Secret (n.)	रहस्य ।
Secretariat	सचिवालय ।
Section	१-अनुभाग । २-धारा । ३-खंड ।
Sector	१-खंड । २-क्षेत्र ।
Sector, Private	गैरसरकारी क्षेत्र ।
Sector, Public	सरकारी क्षेत्र ।

Security	१-सुरक्षा । २-प्रतिभूति । जमानत ।
— bond	प्रतिभूतिपत्र ।
— measures	सुरक्षा के उपाय ।
Seed dues	बीज का पावना ।
Select Committee	प्रवर समिति ।
Selection	प्रवरण । चुनाव ।
— Grade	प्रवर श्रेणी ।
Self-help	स्वावलंबन ।
Semen preservation	वीर्य संरक्षण ।
Seniority	ज्येष्ठता ।
Sentinel	संतरी ।
Sentry	संतरी ।
Serial Number	क्रम संख्या ।
Series	माला । श्रेणी ।
Sericulture	रेशम उत्पादन ।
Servant	सेवक । नौकर ।
Serve	१-सेवा करना । २-तामील करना । ३-भुगतना । पूरा करना ।
— a summons	समन को तामील करना ।
— a sentence	दंड भुगतना । दंड की अवधि पूरी करना ।
Service	१-सेवा । २-उपयोग । प्रयोजन । कार्य । ३-विभाग । व्यवस्था । ४-तामील । ५-यातायात । परियान । ६-उपचर्या । देखभाल ।

Service Book

—, Bus

—, Free

—, Medical

— of notice

—, Postal

Servicing

Session

Set

—of instructions

Settlement

— of a debt

— of a dispute

—, Permanent

Share

Share Capital

Share certificate

Shareholder

Shelter

Shift

Short notice

Short notice question

Short term

सेवा पुस्तिका ।

बस यातायात । बस परियान ।

निःशुल्क उपचर्या ।

चिकित्सा विभाग । चिकित्सा सेवा ।

नोटिस की तामील ।

डाक व्यवस्था ।

उपचर्या ।

१-सत्र । २-अधिवेशन ।

कुलक । सेट ।

अनुदेशावली ।

१-बंदोबस्त । २-समाधान । ३-परि-
शोधन । चुकता करना । ४-निश्चय ।

५-बस्ती । उपनिवेश ।

ऋण परिशोधन । ऋण चुकाना ।

विवाद का समाधान ।

स्थायी बंदोबस्त ।

अंश ।

अंश पूंजी ।

अंशपत्र ।

अंशधारी ।

आश्रय ।

१-पाली । २-परिवर्तन ।

अल्प सूचना ।

अल्पसूचित प्रश्न ।

अल्प अवधि ।

Show room	प्रदर्शन कक्ष ।
Sick leave	रुग्णावकाश । बीमारी की छुट्टी ।
Signature	हस्ताक्षर ।
Simple imprisonment	साधारण कारावास ।
Sine die	अनिश्चित काल के लिये ।
Single point Tax	एकास्थानीय कर ।
Sir	महोदय ।
Site	ठौर । स्थल ।
Sitting	बैठक । उपवेशन ।
Situation	स्थिति ।
Skill	कौशल ।
Skilled labourer	कुशल श्रमिक ।
Slip	स्खलन । चूक ।
Slum	गंदी बस्ती ।
Small Cause Court	लघुवाद न्यायालय ।
Small Savings scheme	अल्प बचत योजना ।
Smoke nuisance	धूम्रोत्पात ।
Smoking	धूम्रपान ।
Smuggling	चोरगुजारी ।
Social	सामाजिक । समाज- ।
— security	सामाजिक सुरक्षा ।
— service	समाज सेवा ।
— uplift	समाजोत्थान ।
— welfare	समाज कल्याण ,
Society	समाज । समा । समिति ।

Soft water	हल्का पानी । मीठा पानी ।
Soil	मिट्टी । भूमि ।
— conservation	भूमि संरक्षण ।
Solicitor	प्रतिवक्ता ।
Sorting	छांटना । छांटई ।
Spare copies	अतिरिक्त प्रतियां ।
Special	विशेष ।
Special car park pass	विशेष कार-भूमि प्रवेशपत्र ।
Special' pay	विशेष वेतन ।
Specialist	विशेषज्ञ ।
Special train	विशेष ट्रेन ।
Specific Relief Act	विशिष्ट सहायता अधिनियम ।
Specified	विनिर्दिष्ट ।
Specimen	नमूना । बानगी ।
Speculation	१-कल्पना । अनुमान । २-सट्टा ।
Speculative reference	आनुमानिक निर्देश ।
Sports council	क्रीड़ा परिषद् ।
Squad	जल्था । दल ।
Stadium	क्रीड़ांगण ।
Staff	सहवर्ग । कर्मचारिवर्ग ।
Stamp	टिकट । स्टॉप ।
Standard (n.)	१-प्रतिमान । २-स्तर ।
Standard (adj.)	प्रतिमित ।
Standardize	प्रतिमित करना ।
Standing order	स्थायी आदेश ।

Starred Question	तारांकित प्रश्न ।
State	१-राज्य । २-स्थिति ।
State Employees Insurance Fund	राज्य कर्मचारी बीमा निधि ।
State Government	राज्य सरकार ।
— Museum	राजकीय संग्रहालय ।
State Transport Authority	राज्य परिवहन प्राधिकारिकी ।
Statement	१-विवरण । २-कथन । वक्तव्य । बयान ।
Static	स्थिर । गतिहीन ।
Station	१-(रेलवे) स्टेशन । २-स्थान । कन्द्र ।
Stationary	स्थिर । अचल ।
Stationery	लेखन सामग्री ।
Statistical	१-सांख्यिक । २-सांख्यिकीय ।
Statistician	सांख्यिक ।
Statistics	१-संख्याशास्त्र । सांख्यिकी । २-संख्या । आंकड़े ।
Status	प्रतिष्ठा । हैसियत ।
Status quo	पूर्व स्थिति ।
Statute	परिनियम ।
Statutory	परिनियत ।
Stay	१-रुकना । ठहरना । २-रोकना । स्थगित करना ।
Stay order	स्थगन आदेश ।
Steam	भाप । वाष्प ।
Stipend	भूति ।

Stipendiary	भृति प्राप्ति ।
Stock	१-माल । २-भंडार । ३-पण्य भंडार ।
Stock Book	माल बही । वस्तु पंजी ।
— of forms	प्रपत्र पंजी ।
Stocking	संग्रह ।
Stock-taking	माल या सामान की पड़ताल । भंडार परीक्षण ।
Store	भंडार ।
Stores Purchase	वस्तु-क्रय ।
Sub-Committee	उपसमिति ।
Sub-Division	उपमंडल । परगना ।
Submit	निवेदित करना ।
Submitted	निवेदित ।
Sub-Office	उपकार्यालय ।
Subordinate	अधीनस्थ । अधीन ।
Sub-region	उपमंडल ।
Sub-regional	उपमंडलीय ।
Sub-section	उपधारा ।
Subsequent	परवर्ती । उत्तरवर्ती ।
Subsequently	तत्पश्चात् ।
Subsidiary	सहायक । गौण ।
Subsidiary rules	सहायक नियम ।
Subsidize	(आर्थिक) सहायता देना ।
Subsidized	सहायित । सहायताप्राप्त ।
Subsidy	(आर्थिक) सहायता ।

Subsistence	निर्वाह ।
— allowance	निर्वाह भत्ता ।
Substance	सार । तत्त्व ।
Substantive appointment	मौलिक नियुक्ति ।
Substantive pay	मौलिक वेतन ।
Sub-station	उपकेन्द्र ।
Substitute	स्थानापन्न । प्रतिस्थानी ।
Substitute (v.)	के स्थान में रखना । प्रतिस्थापित करना ।
Sub-Treasury	उपकोषागार । उपकोष ।
Succeeding	अनुवर्ती ।
Success	सफलता ।
Succession	१-अनुवर्तन । २-अनुक्रम । ३-उत्तराधिकार ।
Suffix (v.)	अंत में जोड़ना ।
Sugar	शक्कर ।
Sugarcane	गन्ना ।
Suggestio falsi	मिथ्या सुझाव ।
Suit	वाद । विवाद ।
—, Civil	अर्थ विवाद ।
Sum	१-धन । रकम । २-जोड़ ।
Summary	संक्षेप । सारांश ।
Summary assessment	सरसरी निर्धारण ।
Summary trial	सरसरी विचार । सरसरी निर्णय ।
Summoned	आहूत ।

Summons	आह्वान । सम्मन ।
Superannuate (v.)	अधिवर्ष घोषित करना । निवर्तित करना ।
Superannuate (n., adj.)	अधिवर्ष ।
Superannuation	अधिवर्षता ।
— allowance	अधिवर्ष भत्ता ।
Supersede	(को) अतिक्रान्त करना । (का) अतिक्रमण करना ।
Superseded	अतिक्रान्त ।
Supersession	अतिक्रमण ।
Superintend	अधीक्षण करना ।
Supernumerary	अधिसंख्य (नियत संख्या से अधिक) । अतिरिक्त ।
Supervision	पर्यवेक्षण ।
Supplement	१-अनुपूरक । २-(समाचारपत्र) परिशिष्ट ।
Supplementary	अनुपूरक ।
Supplies	रसद ।
Supply (v.)	प्रदान करना । समायोजित करना ।
— (n.)	प्रदान । समायोजन । वितरण ।
Suppressio Viri	सत्यगोपन ।
Supreme Court	सर्वोच्च न्यायालय ।
Surety	प्रतिभू ।
Surgery	शल्य-चिकित्सा ।
Surgical Stores	शल्य भांडार ।

Surgical Ward	शल्यक्रिया कक्ष । शल्य चिकित्सा कक्ष ।
Surplus	अधिक । अतिरिक्त ।
— amount	अतिरिक्त राशि ।
— budget	वचत का आयव्यय ।
— produce	अतिरिक्त उत्पादन ।
— State	अतिरिक्त उपजवाला राज्य ।
Surrender	१-सौंप देना । त्याग देना । २-आत्मसमर्पण करना ।
Survey	सर्वेक्षण ।
Suspend	निलंबित करना ।
Suspension	निलंबन ।
Syllabus (<i>Education</i>)	पाठ्यावली ।

T

Table	सारणी ।
Table of fees	शुल्क सारणी ।
Tackle	मुलझाना । सिद्ध करना ।
Tact	चतुराई । युक्ति ।
Tariff	१-प्रशुल्क । २-प्रशुल्क सूची ।
Tax	कर ।
Taxable	करारोप्य । कर लगाने योग्य ।
Taxable quantum	न्यूनतम करारोप्य धन ।
Taxation	करारोपण । कर लगाना ।
Tea party	चाय गोष्ठी ।
Technical	१-प्राविधिक । २-पारिभाषिक ।

Technical education	प्राविधिक शिक्षा ।
— pay	प्राविधिक वेतन ।
— school	प्राविधिक विद्यालय ।
— terms	पारिभाषिक शब्द ।
Technicality	प्राविधिकता ।
Technique	प्रविधि ।
Technological	प्रौद्योगिक । प्रोद्योग—
Technology	प्रोद्योग ।
Telephone	टेलीफोन । दूरभाष ।
Temporary	अस्थायी । अल्पकालिक ।
— post	अस्थायी पद ।
— relief	१-अल्पकालिक सहायता । २-अल्प- कालिक उपशम ।
Tenable	(पद आदि) धारणीय ।
Tenancy	भूमिधारण । भूमिधरी ।
Tenant	१-असामी । २-भूमिधर । ३-किराये- दार ।
Tender	टेंडर । निविदा ।
Tender (v.)	१-देना । प्रस्तुत करना । २-टेंडर देना ।
Tentative	परीक्षात्मक । अस्थायी ।
Tenure	१-धारण । धारणाधिकार । २-धारण की अवधि । ३-धारण प्रकार ।
Tenure of land	भूमिधारण ।

Tenure of post	पद की अवधि ।
Tenure post	आवधिक पद ।
Term	१-अवधि । २-शब्द ।
— of office	पद की अवधि ।
—, Technical	पारिभाषिक शब्द ।
Terms	१-शर्तें । २-विषय ।
— of reference	विचारणीय विषय ।
— of service	सेवा की शर्तें ।
Terminable	समाप्य ।
Terminal	१-आवधिक । २-सीमांतिक ।
Terminal Tax	सीमांत कर ।
Terminate	समाप्त करना ।
Termination of service	सेवा की समाप्ति ।
Territorial division	१-प्रादेशिक विभाजन । २-प्रादेशिक विभाग ।
Territorial Jurisdiction	प्रादेशिक अधिकारक्षेत्र ।
Test	जांच । परीक्षा । परख ।
Testamentary	इच्छापत्रीय । वसीयती ।
Testify	१-प्रमाणित करना । २-साक्ष्य देना ।
Testimonial	प्रमाणपत्र ।
Time scale of pay	वेतन का कालमान ।
Time Schedule	समय सारणी ।
Title	१-उपाधि । २-(विधि) आगम ।
Toll	मार्गकर ।
Top priority	सर्वप्रथमता ।

Tour	दौरा । पर्यटन ।
Tour programme	पर्यटन कार्यक्रम । दौरे का कार्यक्रम ।
Tourist Bureau	पर्यटक कार्यालय ।
Town Area	नगर क्षेत्र ।
Trade	१-व्यापार । २-व्यवसाय ।
Trade Union	व्यवसाय संघ ।
Traffic	यातायात ।
Trained	प्रशिक्षित ।
Training	प्रशिक्षण ।
— Institute	प्रशिक्षण संस्थान । प्रशिक्षणालय ।
— Instructor	प्रशिक्षक ।
Transaction	१-प्रबन्ध । व्यवस्था । २-लेनदेन । व्यवहार ।
Transactions	कार्य विवरण ।
—of the Oriental Conference	प्राच्यविद्यासम्मेलन का कार्य-विवरण ।
Transfer	अंतरण ।
— (from one place to another)	स्थानान्तरण ।
— (from one person to another)	हस्तान्तरण ।
Transfer of Property Act	सम्पत्ति हस्तान्तरण अधिनियम ।
Transitional period	संक्रमण काल ।
Transit pass	रवन्ना ।
Translation	अनुवाद । भाषांतर ।

Transliteration	लिप्यंतर ।
Transport	परिवहन ।
Travelling Allowance	यात्रा भत्ता ।
Treasury	कोषागार । कोष ।
Treasury Challan	कोष चालान ।
Trial	१-परीक्षण । २-(विधि) विचार । सुनवाई ।
Tribunal	न्यायाधिकरण । अधिकरण ।
Trick	चाल ।
Triennial	त्रिवर्षीय । त्रिवार्षिक ।
True copy	शुद्ध प्रतिलिपि ।
Trust (v.)	विश्वास करना ।
Trust (n.)	१-विश्वास । २-न्यास । ३-मंडल ।
—, Breach of	न्यास भंग ।
— deed	न्यासपत्र । न्यास विलेख ।
— fund	न्यास निधि ।
—, Improvement	नगर सुधार मंडल ।
— property	न्यास संपत्ति ।
Trustee	न्यासी ।
Turnover	बिक्री ।
Tutorial Class	शिक्षण कक्षा ।
Typewriting	टंकित करना । टाइप करना । टंकन ।
Typewriting class	टंकन कक्षा ।
Typed	टंकित ।

U

Unable	असमर्थ ।
Unanimous	सर्वसम्मत ।
Unanimously	सर्वसम्मति से ।
Unauthorized	अनधिकृत ।
Unconditional	बिना शर्त ।
Unclaimed document	अस्वामिक लेख्य ।
Uncontested	निर्विरोध ।
Uncurrent coins	अप्रचलित सिक्के ।
Under	(के) अंतर्गत । (के) अधीन ।
— consideration	विचाराधीन ।
— the signature of	के हस्ताक्षर से ।
Under-graduate (<i>n., adj.</i>)	उपस्नातक ।
Undersigned	हस्ताक्षरकर्ता । संबोधक ।
Undertake	१—(काम) हाथ में लेना । उपक्रम करना । २—(उत्तरदायित्व) ऊपर लेना । (करने का) वचन देना ।
Undertaking	१—कार्य । उपक्रम । २—उत्तरदायित्व । ३—वचन ।
Undertrial prisoner	विचाराधीन बंदी । हयाती कैदी ।
Undue Influence	अनुचित प्रभाव ।
Uneconomic property	लाभरहित संपत्ति ।
Unemployment	बेकारी ।
Unforeseen	अनपेक्षित ।
Union	संघ ।

Unhealthiness	१-अस्वस्थता । २-अस्वास्थ्यकरता ।
Uniformity	एकरूपता ।
United	संयुक्त ।
Unofficial	१-अशासकीय । २-अनाधिकारिक ।
Unpaid	१-अवैतनिक । २-अशोधित । बिना चुकाया हुआ ।
— bills	अशोधित बिल । अनचुक्ते बिल ।
— clerk	अवैतनिक लिपिक ।
— debt	अशोधित ऋण ।
Unqualified	१-अयोग्य । २-अपरिमित । पूर्ण ।
Unstarred question	अतारांकित प्रश्न ।
Untenable	१-अरक्षणीय । २-अप्रतिपाद्य ।
Unused	अप्रयुक्त ।
Uphold	१-समर्थन करना । पक्षपोषणे करना । २-स्थिर रखना । अक्षुण्ण रखना ।
Uplift	उत्थान ।
Up-to-date (accounts etc.)	अद्यावधिक ।
Urgent	आवश्यक ।
Usual	सामान्य ।
Usually	सामान्यतः । प्रायः ।
Utilization	उपयोग ।
— certificate	उपयोग प्रमाणपत्र ।

V

Vacancy	रिक्ति । रिक्त स्थान ।
Vacation	१-रिक्त करना । खाली करना । २-दीर्घावकाश ।

Vacation Department	अवकाश विभाग ।
Vaccination	टीका ।
Vague	अस्पष्ट ।
Valid	१-उचित । यथार्थ । २-मान्य । वैध ।
Valuation	मूल्यांकन ।
Variation	परिवर्तन । भिन्नता । भेद ।
Vegetarian	निरामिष । शाकाहारी ।
Vehicle	• वाहन ।
Verification	१-सत्यापन । २-जांच । परीक्षा ।
Verified	सत्यापित ।
Versus	विषुद्ध ।
Veterinary College	पशु-चिकित्सा महाविद्यालय ।
Veterinary Hospital	पशु चिकित्सालय ।
Violate	उल्लंघन करना ।
Violation	उल्लंघन ।
Visa	प्रवेशपत्र । बीजा ।
Visit (v.)	१-देखने या मिलने जाना । २-निरीक्षण करना ।
Visit (n.)	१-देखने या मिलने जाना । अभिगम । अभ्यागम । २-निरीक्षण ।
Visitor	१-दर्शक । २-मिलनेवाला । भेंट करने वाला । ३-अधिबीक्षक ।
Visitors' Book	दर्शक पंजी ।
Vital Statistics	१-जनसंख्या शास्त्र । २-जन्म-मृत्यु के आंकड़े ।

Vocation	व्यवसाय ।
Vocational training	व्यावसायिक प्रशिक्षण ।
Volume	१-जिल्द । ग्रंथ । बंध । २-परिमा । ३-मात्रा । परिमाण ।
Voluntary	स्वेच्छाकृत । स्वच्छिक ।
Vote	मत ।
Voting	मतदान ।
Voucher	व्ययपत्र । वाउचर ।
Voyage	समुद्र यात्रा ।

W

Wage	मजदूरी । पारिश्रमिक ।
Waiting list	प्रतीक्षा सूची ।
Waive the recovery	वसूली छोड़ देना ।
Ward	कक्ष ।
Warning	चेतावनी ।
Warrant	अधिपत्र ।
— of Appointment	नियुक्ति अधिपत्र ।
— of Distress	अभिहरण अधिपत्र ।
— of Eviction	निष्कासन अधिपत्र ।
— of Precedence	पूर्वता अधि पत्र ।
— of Recovery	प्रत्याप्ति अधिपत्र ।
	वसूली का अधिपत्र ।
Waste	हानि । क्षय ।
Waterworks	जलकल ।

Weather	मौसम ।
Welfare	कल्याण । हित ।
Whereabouts	पता । ठिकाना ।
Wilful default	जानबूझकर अनुपस्थित होना ।
Will,	इच्छापत्र ।
Withdraw	१-वापस लेना । २-(रुपया)निकासना ।
Witness	१-साक्षी । गवाह । २-गवाही ।
Women's Ward	महिला कक्ष ।
Worker	कार्यकर्ता । कर्मचारी ।
Working knowledge	कामचलाऊ ज्ञान ।
Works	निर्माण ।
--, Irrigation	सिचाई निर्माण ।
--, Public	सार्वजनिक निर्माण ।
- , Workshop	कर्मालय ।
Writ	प्रादेश ।
— petition	प्रादेश अभ्यर्थिका ।
Write off	बट्टे खाते लिखना ।
Writing	लेख ।
Written statement	लिखित वक्तव्य ।
Wrong (<i>adj.</i>)	१-अनुचित । अयुक्त । २-अशुद्ध । गलत ।
Wrong (<i>n.</i>)	अपकार ।

X

X-ray room	एक्सरे-गृह ।
------------	--------------